

**FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO
V OLOMOUCI
KATEDRA SLAVISTIKY**

**Vývoj přístupu třídění slov podle slovních druhů v ruské a české rusistické
tradici**

**Development of approach to classification of words by word class in Russian
and Czech Russian studies tradition**

**Развитие учения о частях речи в русской и чешской лингвистической
традиции**

VYPRACOVALA: Bc. Martina Marhanová

VEDOUCÍ PRÁCE: prof. Alla Arkhanhelska, DrSc.

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval/a samostatně a uvedl/a všechny použité
prameny.

V Olomouci,

podpis

Děkuji prof. Alle Arkhanhelské, DrSc., za konzultace, rady a připomínky, které mi během psaní diplomové práce poskytla. Dále také prof. PhDr. Heleně Flídrové, CSc. za rady a náhled do problematiky daného tématu. Děkuji všem, kteří mi pomohli s dokončením diplomové práce.

podpis

Obsah

Úvod.....	6
1 Kritéria rozdělení slovních druhů v ruštině.....	8
1.1 Obecně o kritériích.....	8
1.1.1 Sémantické kritérium	9
1.1.2 Morfologické kritérium.....	10
1.1.3 Syntaktické kritérium.....	11
1.1.4 Strukturně-sémantické kritérium	13
2 Historie formování morfologických skupiny slov v ruském jazyce.....	15
2.1 Indoevropština	15
2.2 Praslovanština a antika	15
2.2.1 Praslovanština	15
2.2.2 Antika.....	16
2.3 Staroslověnština a staroruština (<i>древнерусский язык</i>).....	17
2.3.1 Staroslověnština.....	17
2.3.2 Staroruština.....	18
3 Vývoj přístupů ke klasifikaci slovních druhů v ruské lingvistice	20
3.1 18. století a klasifikace Michaila Vasilijeviče Lomonosova	20
3.2 19. století	21
3.2.1 Fjodor Ivanovič Buslajev	21
3.2.2 Alexandr Christoforovič Vostokov	22
3.3 20. století	23
3.3.1 Vasilij Aleksejevič Bogorodickij	23
3.3.2 Alexej Alexandrovič Šachmatov	24
3.3.3 Alexandr Matvejevič Peškovskij	24
3.3.4 Filipp Fjodorovič Fortunatov.....	25
3.3.5 Alexandr Afanasjevič Potěbňa.....	26
3.3.6 Lev Vladimirovič Ščerba.....	27
3.4 Viktor Vladimirovič Vinogradov	27
3.4.1 Pojetí slovních druhů dle Vinogradova.....	28
3.4.2 Pojetí částic řeči dle Vinogradova.....	30
3.5 Současnost	32
3.5.1 Natalija Juljevna Švedová a kolektiv	33
3.5.2 Nikolaj Maximovič Šanskij a Alexandr Nikolajevič Tichonov.....	36
3.5.3 Sergej Igorevič Bogdanov a kolektiv.....	39
3.5.4 Další rozdělení slovních druhů	40
4 Přístupy ke klasifikaci slovních druhů v české rusistice	42

4.1	Charakteristika slovních druhů v češtině.....	42
4.2	Inspirace ve slovenské rusistice	43
4.2.1	Alexandr Vasiljevič Isačenko	43
4.3	Bohuslav Havránek a kolektiv	44
4.4	Helena Flídrová a kolektiv	45
4.5	Přemysl Adamec a kolektiv	46
4.5.1	Plnovýznamové slovní druhy	46
4.5.2	Pomocné slovní druhy.....	48
4.5.3	Modální výrazy	49
4.5.4	Citoslovce.....	49
4.6	Ladislav Vobořil.....	50
4.6.1	Plnovýznamové slovní druhy	50
4.6.2	Pomocné slovní druhy.....	51
4.6.3	Modální slova	51
4.6.4	Citoslovce.....	52
5	Shrnutí.....	54
	Závěr.....	58
	Резюме	60
	Seznam použité literatury	70
	Ruská	70
	Česká	72
	Anglická.....	73
	Internetové zdroje.....	73
	Ruské	73
	Anotace.....	74

Úvod

System třídění slovních druhů má v ruském jazyce dlouhou historii. Slovními druhy se zabýval nespočet lingvistů již od antiky. Danou oblast morfologie zkoumali velikáni ruské lingvistiky jako například Lomonosov, Ščerba nebo Vinogradov. Během rozvoje slovních druhů existovalo mnoho klasifikací, které se od sebe více či méně lišily. Dokonce i v současné ruštině se nejčastěji používají dvě rozdělení, která mají určité rozdíly. Přes svou dlouhou historii však dodnes neexistuje jedna odpověď na otázku ohledně počtu slovních druhů, jejich struktury či vybraného principu při třídění slov. Poněvadž v ruské lingvistice nenajdeme na dané otázky jedinou odpověď, je zřejmé, že se pohledy českých jazykovědců na ruské slovní druhy budou také odlišovat.

Hlavním cílem diplomové práce je zanalyzovat vývoj třídění slovních druhů v ruštině z pohledu ruských lingvistů a porovnat daná rozdělení s klasifikacemi českých rusistů. Konkrétně nalezení příkladů, ve kterých se jednotlivé klasifikace shodují a ve kterých naopak dochází k určité diferenciaci. Přestože je český a ruský jazyk velmi blízký, v otázce slovních druhů existují jisté rozdíly nejen u rozlišování konkrétních slovních druhů, ale i v oblasti terminologie. Cílem diplomové práce je tedy vytvořit přehledné shrnutí případů, kdy se klasifikace ruských slovních druhů z pohledu ruských a českých lingvistů liší, a naopak v jakých případech se shodují. Jedná se totiž o aktuální téma a v českém jazyce není dostatek materiálů, které by sumarizovaly tyto informace. Diplomová práce by také měla naznačit příčiny daných rozdílů v klasifikaci slovních druhů. Výsledkem práce by měl být celistvý materiál o ruských slovních druzích, který může posloužit k dalšímu studiu a zkoumání.

Předložená diplomová práce je rozdělena do několika částí. V první části je uvedena charakteristika slovních druhů, kritéria třídění slov a jejich vývoj. Druhá kapitola se zabývá popisem systémů slovních druhů v dílčích obdobích a jsou zde rozebrány klasifikace jednotlivých ruských jazykovědců. Definuje se, jaké slovní druhy vydělovali, která kritéria při tom použili a především, v čem se jednotlivá rozdělení shodují a odlišují. Ve třetí kapitole jsou představena dělení českých lingvistů. Závěr diplomové práce je věnován shrnutí zjištěných informací, konkrétně se předkládají shody a rozdíly klasifikací ruských a českých jazykovědců.

U každé větší části je z důvodu množství informací uvedeno shrnutí, které je od hlavního textu vizuálně odděleno a sumarizuje nejdůležitější poznatky.

Všechny údaje jsou čerpány z ruských, českých a anglických odborných zdrojů. Dále

byly použity i internetové zdroje, z důvodu špatné dostupnosti některých prací.

Vzhledem k příbuznosti obou jazyků se při psaní diplomové práce předpokládalo, že rozdíly v klasifikacích ruských a českých lingvistů nebudou natolik výrazné. Cílem diplomové práce bylo toto tvrzení potvrdit, případně vyvrátit a eventuálně shrnout zjištěné rozdíly.

1 Kritéria rozdělení slovních druhů v ruštině

1.1 Obecně o kritériích

Pro lepší pochopení následujících klasifikací slovních druhů jednotlivých lingvistů je důležité nejdříve pochopit, co v ruštině znamenají slovní druhy a jaká jsou kritéria pro jejich vyčlenění. Slovní druhy jsou „*классы слов языка, выделяемые на основании общности их синтаксических, морфологических и семантических свойств.*¹“ Rozlišují se plnovýznamové a pomocné slovní druhy. K plnovýznamovým se řadí podstatná jména, přídavná jména, zájmena, číslovky, slovesa a příslovce. Mezi pomocné patří předložky, spojky, částice atd.

Hierarchie příznaků, na kterých se zakládá vydělení slovních druhů, se v jednotlivých lingvistických školách odlišuje. Tradičně jsou na prvním místě morfologické příznaky, což je zapříčiněno orientací evropských lingvistů na flektivní a aglutinační jazyky. Rozšíření typologické perspektivy vedlo k uvědomění si neuniverzálního charakteru morfologických příznaků. Při typologické analýze se univerzální popis zakládá na sémantické charakteristice, pokud u flektivních a aglutinačních jazyků vystupují morfologické příznaky jako doplňující faktor. Jako doplňující kritérium vystupují také sémantické vlastnosti, které jsou důležité hlavně pro identifikaci slovních druhů v různých jazycích.

Při typologické analýze pod jeden slovní druh spadají slova, která ve větě stojí na stejných syntaktických pozicích nebo vyplňují stejné syntaktické funkce. Není důležitý pouze souhrn syntaktických funkcí, ale i to, jak jsou charakteristické pro daný slovní druh. Funkce se dělí na prvotní a druhotné, které jsou spojené s určitým morfologickým a syntaktickým omezením. Například podstatná jména a slovesa mohou vystupovat ve větě jako podmět (*Человек любит. X Купить – здорово вредить.*) i přísudek (*Петров – учитель. X уголь горит*). Nicméně pro slovesa je funkce přísudku prvotní a funkce podmětu druhotná. Sloveso nemůže vystupovat jako podmět, pokud není přísudek vyjádřen infinitivem.

Dříve než bude rozebrána samotná otázka vývoje systému slovních druhů v ruské lingvistické tradici a v české rusistice, je důležité vzít v úvahu jednotlivá kritéria rozdělení slov do slovních druhů. Otázka povahy a podstaty slovních druhů patří mezi věčné otázky lingvistiky. Existence mnoha hledisek, z nichž není žádné obecně přijato, a tvrzení že tento problém není zdaleka vyřešen, se staly již samozřejmostí. Nicméně při popisu jakéhokoliv

¹ ЯРЦЕВА, В., Н. Большой энциклопедический словарь: Языкознание. изд. 2. Москва: Большая Российская энциклопедия, 1998. стр. 578. ISBN 5-85270-307-9.

jazyka musí lingvista řešit, jak rozlišit slovní druhy v daném jazyce. Například v práci anglického jazykovědce Johna Lyonse² a v dalších současných studiích se objevují pokusy o upuštění od tohoto pojmu. Ve skutečnosti však pouze nahrazují termín jiným termínem a problém přetrvává dál. Otázka o kritériích rozdělení slovních druhů nemůže při své složitosti ztratit na aktuálnosti.

Nutnost vymezení více či méně jasných kritérií, na základě kterých mohou být slova rozdělena na slovní druhy, si lingvisté uvědomili v 19. a 20. století. V mnoha případech jsou principy rozdělení slovních druhů viditelné především z konkrétní klasifikace. Mezi nejdůležitější patří kritéria sémantická, syntaktická a morfologická. Není však pravidlem, že se v lingvistických pracích objevuje pouze jedno kritérium, ale často se používá jejich kombinace.

Jednotlivé přístupy nemají stejnou odpověď na otázku, jaké existují slovní druhy a kolik jich je. Lingvisté řeší dané otázky různými způsoby a zakládají své klasifikace na odlišných kritériích.

1.1.1 Sémantické kritérium

V evropských jazycích se sémantické kritérium projevuje ve větším rozsahu v definicích slovních druhů než ve skutečném dělení slovní zásoby. Již z antických dob mají lingvisté představu o tom, že jména označují předměty, slovesa děje apod. Někdy se i v současné době může objevit definice, podle které je význam předmětnosti, procesu atd. zobecněním lexikálních významů slov celého slovního druhu³. Nicméně tento názor byl několikrát podroben oprávněné kritice. Nesoulad mezi slovními druhy a sémantickými třídami slovní zásoby je obzvláště patrný u podstatných jmen, které se v lexikálním významu nemusí lišit od jiných slovních druhů.

V rámci evropských jazyků se slovní druhy rozlišují podle lexikálního významu pouze ve výjimečných případech. Kvůli absenci jiných kritérií se tento přístup široce používá při popisu jazyka jiného systému, kdy se po překladu do referenčního jazyka rozlišují obvyklé slovní druhy. V současné době není nutné dokazovat nakolik tento přístup zkresluje skutečné vlastnosti jazyka. Neznamená to však, že neexistují čistě sémantické klasifikace lexiky nebo korelace mezi slovními druhy a sémantikou. Studie ukazují, že

² LYONS, J. *Semantics*. New York: Cambridge University Press, 1977. ISBN 0521215609.

³ АПЛАТОВ, В., М. О разных подходах к выделению частей речи. *Вопросы языкознания*. 1986, (4), 37-46. ISSN 0373-658X.

sémantické skupiny někdy nazývané „*глубинные части речи*“⁴ nejsou stejné jako slovní druhy v obvyklém smyslu.

Sémantický přístup rozděluje slovní druhy na plnovýznamové a neplnovýznamové (pomocné). Mezi plnovýznamová slova často patří podstatná a přídavná jména, zájmena, číslovky, slovesa a příslovce. K neplnovýznamovým se obvykle řadí předložky, spojky, částice a citoslovce. Představitelem tohoto kritéria byl například Ščerba, pro kterého bylo dané kritérium nejdůležitější při určování slovních druhů.

1.1.2 Morfologické kritérium

Morfologický přístup má své počátky již v antice, kdy bylo vyčleněno osm slovních druhů, které se dále dělily na ohebné a neohebné. Morfologická klasifikace je v podstatě tradiční rozdělení slovních druhů. Je příznačné, že antičtí jazykovědci zahrnuli podstatná a přídavná jména pod jeden slovní druh. V klasických jazycích se podstatná a přídavná jména rozlišují syntakticky a morfologicky jen málo. Postupně se tradiční systémy slovních druhů staly méně morfologické. Jedním z důvodů byl přechod tradičního schématu do nových evropských jazyků a také interpretace jevů, které v klasických jazycích chyběly nebo pro antické gramatiky neměly význam. Morfologický přístup převládá nejen v evropských, ale i v dalších lingvistických tradicích.

Ve 20. století vzrostla potřeba k důslednosti a maximální formalizaci lingvistických charakteristik. Ukázalo se, že ze všech existujících rozdělení slovních druhů tomuto požadavku nejvíce odpovídá morfologická klasifikace, která byla představena Fortunatovem⁵ a jeho moskevskou školou. Nejznámější klasifikaci v rámci tohoto přístupu předložil Peškovskij⁶, jehož rozdělení se nachází dále v textu v kapitole 2.6.3.

Nikolaj Nikolajevič Durnovo⁷ akceptuje existenci gramatických i negramatických příznaků, ovšem při vydělení slovních druhů používá hlavně gramatické kritérium. Rozlišuje šest slovních druhů, konkrétně podstatná jména, přídavná jména, slovesa, příslovce, infinitiv a částice. Příčestí řadí k přídavným jménům a přechodníky k příslovcím. Zájmena a číslovky se podle jeho názoru nevydělují podle gramatických příznaků.⁸ Při

⁴ КИБРИК, А., Е., КОДЗАСОВ, С., В. и ОЛОВЯННИКОВА, И., П. Опыт структурного описания арчинского языка. 11. Москва: Издательство Московского университета, 1977. стр. 19.

⁵ ФОРТУНАТОВ, Ф., Ф. Сравнительное языковедение. 1. Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР, 1956.

⁶ ПЕШКОВСКИЙ, А., М. Русский синтаксис в научном освещении. 1. Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство, 1927.

⁷ ДУРНОВО, Н., Н. Записки по истории русского языка. 1. Харьков: Типо-лит. С. Иванченко, 1911.

⁸ БРОДСКИЙ, Н., ЛАВРЕЦКИЙ, А., ЛУНИН, Э., ЛЬВОВ-РОГАЧЕВСКИЙ, В. и др. Литературная энциклопедия.: Словарь литературных терминов. Москва, Ленинград: Л. Д. Френкель, 1925. стр. 1089.

tomto přístupu se tedy vyčlenění slovního druhu odůvodňuje existencí určitých gramatických charakteristik.

Morfologická kritéria pro vydělení slovních druhů mohou zahrnovat slovtvorná kritéria, která často vystupují jako doplňující. Pod morfologický přístup v širokém smyslu mohou spadat také klasifikace slovních druhů podle kompatibility s pomocnými slovy. Pro mnoho jazyků, převážně flexivně-syntetických, má tento přístup jasné výhody. Morfologické zvláštnosti různých skupin slov jsou v těchto jazycích obvykle zcela zřejmé.

Nicméně daný přístup má také určité nedostatky. Dokonce i v případě evropských jazyků může důsledné použití přinést nepřijatelné výsledky. Například v ruštině při striktním využití morfologického přístupu spadají pod jeden slovní druh příslovce, predikativa (predikativní příslovce), citoslovce a nesklonná podstatná jména. Obecně je nedostatečnost morfologických klasifikací nejzřetelnější u nesklonných slov, jejichž dělení je možné pouze po přidání jiných kritérií. Počet nesklonných slov v ruském jazyce stále roste, proto je pouze morfologický přístup nedostačující.

Existuje také závažnější problém, který je spojen s nejednotností morfologických skupin. Myšlenka alespoň částečné univerzálnosti gramatických kategorií různých slovních druhů, vycházející například z univerzálních gramatik Noama Chomského⁹ a Johna Lyonse¹⁰, není podložena fakty. Různé morfologické skupiny rozdílných jazyků tedy nemusí být srovnatelné. Porovnání lze provést pouze podle jiných kritérií, například syntaktických nebo sémantických.

Jak již bylo řečeno morfologické kritérium dělí slovní druhy na ohebné a neohebné. Ohebná slova se skloňují a časují. Tvar neohebných slov se nemění. Podle daného kritéria se mezi ohebné slovní druhy řadí podstatná jména, přídavná jména, zájmena, číslovky a slovesa. Nicméně existují i neohebná podstatná a přídavná jména, zájmena a číslovky. Mezi neohebné slovní druhy patří příslovce, předložky, spojky, částice a citoslovce.

1.1.3 Syntaktické kritérium

Na rozdíl od sémantického a morfologického přístupu se začalo syntaktické kritérium používat až v 19. století. Syntaktický přístup je spojen s funkcí slova ve větě a rozlišuje, která slova jsou nebo naopak nejsou větnými členy. Jako větný člen obvykle vystupují

⁹ CHOMSKY, N. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1969. ISBN 9780262260503.

¹⁰ LYONS, J. *Natural language and universal grammar: Essays in Linguistic Theory*. New York: Cambridge University Press, 1991. ISBN 05-212-4696-2.

podstatná jména, přídavná jména, zájmena, číslovky, slovesa, příslovce a případně citoslovce. Větnými členy nejsou předložky, spojky, částice a zpravidla citoslovce.

Extrémním případem syntaktického přístupu je ztotožnění slovních druhů a větných členů. V evropské vědě se takový názor objevoval v teorii, ale v praxi nebyl plně realizován. Například ve slovním spojení *дом омыа* slovo *омыа* vystupuje jako přívlastek neshodný a nelze ho považovat za přídavné jméno. Obvykle se přímé ztotožnění slovního druhu a větného členu provádí tam, kde je morfologie nejméně užitečná. Často jsou ztotožňovány příslovce a příslovečná určení.

Slovo může vystupovat ve větě jako kterýkoli větný člen, ale z důvodu rozdílných syntaktických funkcí se některá slova považují za podstatná a definující. Slova, pro která je funkce přísudku základní, se nazývají slovesa, slova s funkcí podmětu a předmětu jsou podstatná jména apod. V ruském jazyce tento pohled, i když poněkud zastřený sémantickou terminologií, představil Šachmatov¹¹, jehož klasifikace se nachází v kapitole 2.6.2.

Daný přístup je univerzálnější než morfologický a téměř všechny jazyky mohou mít skupiny slov rozdělené podle dostatečně jednotných základů. Morfologické skupiny jsou často neporovnatelné a nelze předvídat jejich počet ani složení, avšak porovnání syntaktický skupin je v zásadě možné.

Syntaktické klasifikace slovní zásoby jsou důležité v tom, že na rozdíl od morfologických dělení mají určitou korelaci s lexikální sémantikou. Morfologické klasifikace se vztahují pouze ke gramatické sémantice slova. Korelace s lexikální sémantikou není přímá, ale je realizována prostřednictvím funkcí slova ve větě, jejíž konstrukce odráží určitou sémantickou strukturu. Ve větě se označuje minimálně situace a její účastníci, kteří se vyjadřují pomocí podmětu a předmětu. V jazyce jsou speciální jednotky pro označení hlavní situace (slovesa) a pro označení účastníků (podstatná jména).

V mnoha jazycích existují předmětná a nepředmětná podstatná jména, která se liší sémantikou, ale jsou sjednocena syntaktickou funkcí. Mezi slovesem a nepředmětným podstatným jménem je tomu naopak. Dané chápání slovních druhů vysvětluje jejich vztah k sémantice. Slova s předmětným významem jsou obvykle syntakticky stejnorodá a tvoří jádro skupiny jmen, kde mohou být i slova s nepředmětným významem.

Syntaktický přístup k rozdělení slovních druhů může být pro řadu jazyků obtížný. Existují jazyky, ve kterých je možné používat nejrůznější slova v téměř libovolné

¹¹ ШАХМАТОВ, А., А. Синтаксис русского языка. 1. Ленинград: Российская государственная академическая типография, 1927.

syntaktické funkci. Vyčlenění nejtypičtějších funkcí pro určitý slovní druh není vždy jasné a rozdělení slovních druhů na základě všech možných syntaktických funkcí může vést k vydělení nesrovnatelných skupin. Nelze například srovnat podstatná jména ruského jazyka, která mohou být podmětem beze spony a podstatná jména anglického jazyka, která takovou schopnost nemají.

Přestože se syntaktický a morfologický přístup vzájemně nevylučují, vyvstává otázka ohledně vztahu jimi vyčleněných skupin, protože se v mnoha jazycích objevuje tendence k morfologizaci syntaktických skupin. Často lze stejné skupiny rozlišit podle různých kritérií, například v ruštině lze rozlišit sloveso, podstatné jméno a přídavné jméno podle morfologických a syntaktických vlastností. Nicméně klasifikace nejsou vždy stejné. Z jedné strany existují čistě morfologické skupiny a z druhé strany několika syntaktickým skupinám může odpovídat jedna morfologická skupina, k čemuž často dochází u neohebných slov.

Syntaktické kritérium je v ruštině důležité především u predikativních příslovcí, která ovšem nevydělují všichni lingvisté. Syntaktické kritérium je nutné, protože bez něj by nebylo možné poznat rozdíl mezi příslovcem a predikativním příslovcem. V českém jazyce existují například slova *vesele* a *veselo*, ovšem pro obě slova je v ruštině pouze jeden ekvivalent *весело* a beze zbytku věty nepoznáme o jaký slovní druh se jedná.

1.1.4 Strukturně-sémantické kritérium

Strukturně-sémantický přístup je v ruském jazyce spojen především s klasifikací Vinogradova¹² a jeho školou. Daná rozdělení se nachází dále v textu v kapitole 2.7. Vinogradov neignoruje morfologické parametry, avšak při určování slovního druhu bere v úvahu i syntaktické vlastnosti a lexikální charakteristiku. V rámci tohoto přístupu je možné podle syntaktického příznaku určit hranice mezi neplnovýznamovými slovními druhy, podle sémantického kritéria vydělit zájmena, číslovky atd. Daný přístup také dovoluje nejednoznačné postavení slov, například slovo *весело* může být krátké přídavné jméno, příslovce nebo predikativ.

Nutnost kritérií si lingvisté uvědomili v 19. století. Mezi nejdůležitější kritéria patří sémantická, morfologická a syntaktická. Často se v klasifikacích objevuje kombinace těchto tří přístupů. Sémantické kritérium rozděluje slovní druhy na plnovýznamové

¹² ВИНГРАДОВ, В., В. Русский язык. 2. Москва: Высшая школа, 1972.

a neplnovýznamové. Svou klasifikaci založil na sémantickém kritériu například Ščerba. Podle morfologického přístupu se slovní druhy dělí na ohebné a neohebné. S morfologickým kritériem je spojený například Fortunatov, Peškovskij atd. Sémantický přístup se na rozdíl od prvních dvou začal používat až v 19. století. Je spojen s funkcí slova ve větě a rozlišuje slova, která jsou nebo naopak nejsou větnými členy. Syntaktický přístup byl nejdůležitější například pro Šachmatova.

Dříve než se však objevila kritéria třídění slov na slovní druhy, se začala psát historie vývoje samotných skupin slov, z nichž se postupně staly slovní druhy. Počátek daných morfologických skupin je již v indoevropštině.

2 Historie formování morfologických skupiny slov v ruském jazyce

2.1 Indoevropština

Historie rozdělení slovních druhů v ruském jazyce sahá hluboko do minulosti. Současné dělení je spojeno s antickým systémem, který pokračuje dále skrze praslovanštinu, staroslověnštinu a staroruštinu.

Začátek formování systému slovních druhů však najdeme o mnoho tisíc let dříve, konkrétně v indoevropštině. Je složité vymezit kdy a kde se indoevropština používala, protože se jedná pouze o rekonstrukci jazyka. Chybí jakékoliv záchytné body v podobě textů nebo archeologických nálezů, které by pomohly k přesnějšímu zachycení šíření jazyka.

Od začátku rekonstrukce prajazyka si srovnávací jazykověda klade otázku „zda se jedná o přiblížení skutečnému jazyku, jaký musel kdysi existovat, nebo jen pouhý převodník mezi dceřinými jazyky...“¹³ Indoevropština se rozpadla na několik větví, z nichž některé existují dodnes a dvě již vymřely. Stále existuje baltoslovanská, germánská a italská větev, indoíránské a keltské jazyky, řečtina, arménština a albánština.

Indoevropština pravděpodobně začíná cestu formování morfologicky blízkých skupin slov se šesti kategoriemi. Protože nejsou dochovány žádné texty z daného období, jsou následující skupiny pouze přibližné. Z dnešního pohledu se slova patrně dělila na podstatná jména, přídavná jména, zájmena, slovesa, číslovky a partikule. Rozdíl mezi podstatnými a přídavnými jmény nebyl natolik zřejmý jako dnes. Rekonstrukce zájmen je ještě obtížnější, protože často podléhají různým změnám a záměnám, které se zpětně obtížně vysvětlují. Oproti současnému dělení, kdy se číslovky a zájmena nachází na rozporuplném místě, patřily v tehdejší době mezi nejpevnější elementy. Vzhledem k důležitosti pastevectví, lze předpokládat, že měla indoevropština rozvinutý numerický systém.

Nesklonná slova se nerozdělovala do dnešních slovních druhů na předložky, spojky, částice a příslovce, proto všechna tato slova spadala pod partikule.

2.2 Praslovanština a antika

2.2.1 Praslovanština

Praslovanština není přímo dochována v písemných památkách, ale opět je pouze

¹³ BIČOVSKÝ, J. Stručná mluvnice praindoevropštiny. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2012. str. 19. ISBN 978-80-7308-418-9.

zrekonstruována metodami srovnávací lingvistiky. Z tohoto důvodu není počátek praslovanštiny jasný, avšak datuje se do 1. tisíciletí př. n. l., tedy přibližně do stejného časového období, kdy vznikl antický systém. Z důvodu neexistence písemných památek nejsou znovu následující skupiny slov stoprocentně přesné, jde pouze o přibližné složení.

Rozdělení slov je v praslovanštině založené na morfologickém kritériu, slova se tedy dělila na ohebná a neohebná. Celkem vyčlenila praslovanština sedm skupin slov. Nerozlišovala se podstatná a přídavná jména, ale spadala pod *jména*, která spolu se zájmeny a slovesy patřila mezi ohebná slova.

Zájmena vznikla v pozdním období existence praslovanštiny a stejně jako i dnes pouze odkazovala na předměty. „Zájmena se vyznačovala tím, že svůj obsah nepojmenovávala, nýbrž k němu ukazovala; ve větě měla stejnou úlohu jako substantiva (zájmena bezrodá) nebo jako adjektiva (zájmena rodová).“¹⁴

Mezi neohebná slova patřily předložky, částice, spojky a citoslovce. Všechny tyto skupiny slov se objevily poprvé. Na rozdíl od indoevropštiny se v praslovanštině nerozlišovaly číslovky jako samostatná skupina, ale jednalo se pouze o slova, která měla číselný význam. Číslovky byly nahrazovány jmény nebo zájmeny.

V praslovanštině lze najít počáteční etapu diferenciací spojek a částic, které se předtím nijak nerozlišovaly. Obě skupiny slov mohly spojovat slova a věty nebo vyjadřovat různé významové rozdíly. Rozlišení bylo možné pouze podle syntaktických kritérií, poněvadž pokud měla slova funkci spojek, stála na začátku věty a pokud měla funkci částic stála za významovým slovem. Nejvíce se používala slova s významem *тоже, также*.

2.2.2 Antika

Přestože se většina antických filosofů soustředila na praktickou stránku lingvistiky, několik z nich například Platon či Aristoteles se snažili definovat i teorii lingvistiky. Na rozdíl od indoevropštiny popsali osm skupin, které se dále dělily na ohebné a neohebné. Dané rozdělení se tedy opírá zejména o morfologické kritérium, avšak jedná se o kombinaci i sémantického, funkčního a syntaktického kritéria. Pomocí funkčního přístupu se rozlišují příslovce a předložky, syntaktické kritérium rozděluje předložky a spojky atd. Tato klasifikace je však vhodná pouze pro jazyky, jež se strukturou podobají staré řečtině nebo latině, tedy převážně slovanské a baltské jazyky, němčina aj.

Na rozdíl od indoevropštiny antické dělení sloučilo podstatná jména a přídavná jména

¹⁴ KOMÁREK, M. ed. Dějiny českého jazyka. Brno: Host, 2012, str. 129. ISBN 978-80-7294-591-7.

pod jeden slovní druh – *jména*. „Antičtí gramatikové ještě nerozlišovali jméno podstatné (substantivum) a přídavné (adjektivum): formální rozdíl mezi oběma druhy slov je totiž v latině a řečtině velmi malý.“¹⁵ Dále mezi ohebná slova patřila slovesa, zájmena a příčestí, jež se oproti indoevropštině a praslovanštině vydělovala jako samostatná skupina. Mezi neohebná slova patřily příslovce, předložky, spojky a citoslovce. Také zde se objevují nové skupiny slov, konkrétně příčestí a příslovce. Číslovky, které v indoevropštině patřily mezi nejpevnější elementy, antičtí filosofové nevydělili vůbec.

2.3 Staroslověnština a staroruština (*древнерусский язык*)

2.3.1 Staroslověnština

Praslovanštinu vystřídala staroslověnština, kde se poprvé objevilo deset skupin slov. Z dnešního pohledu se jednalo o podstatná jména, přídavná jména, zájmena, číslovky, slovesa, spojky, částice, předložky, příslovce a citoslovce.

Staroslověnština navazuje na praslovanštinu a také zakládá skupiny na morfologickém kritériu. Slova se zde tedy opět dělila na ohebná a neohebná. Kromě toho rozlišovala staroslověnština sedm základních skupin. Z dnešního pohledu se jednalo o podstatná jména, přídavná jména, zájmena, slovesa, spojky, částice a předložky.

Skupina ohebných slov byla početnější než v praslovanštině. Patřily mezi ně podstatná jména, přídavná jména, zájmena, číslovky a slovesa. Na rozdíl od praslovanštiny se *jména* rozdělila na podstatná jména a přídavná jména. Navíc se také vydělovaly číslovky, které se stejně jako v praslovanštině blížily k podstatným nebo přídavným jménům, avšak vyčleňovaly se jako samostatná skupina.

K neohebným slovům patřily spojky, částice, předložky, příslovce a citoslovce, která však byla v písemnostech staroslověnštiny představena velmi málo. Všechna ohebná slova se vydělovala již v indoevropštině, avšak z neohebných se vyčleňovala pouze příslovce, která se naopak jako jediná nevydělovala v praslovanštině.

Oproti antickému dělení se rozdělila *jména* na podstatná jména a přídavná jména. Staroslověnština také dále vydělila navíc číslovky a částice, ale příčestí se nevydělovala jako samostatná skupina, nýbrž spadala pod slovesa jako jeho jmenná forma.

¹⁵ ERHART, A. Základy jazykovědy. 2., upr. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990, str. 109. ISBN: 80-04-24612-5.

2.3.2 Staroruština

Další etapou ve formování morfologických skupin byla staroruština, jejíž systém byl velmi podobný současnému. Naproti sobě stála jména a slovesa, „в плане содержания они противопоставлялись как класс слов, обозначающих предметы и их признаки, классу слов, обозначающих действие или состояние.“¹⁶

Petr Savvič Kuzněcov popisuje skupiny slov ve staroruštině následovně: „Части речи представляют собой грамматические классы слов, различающихся семантическими, синтаксическими и морфологическими признаками.“¹⁷ Přestože jsou sémantické a syntaktické příznaky pro rozdělení slov nutné, bez morfologických příznaků jsou nedostačující. Na rozdíl od předchozích etap vývoje, se ve staroruštině zakládá dělení skupin slov spíše na sémantickém kritériu. Celkem se vyděluje šest nebo sedm skupin konkrétně jména, slovesa, předložky, spojky, částice a citoslovce. Na rozdíl od antického dělení, které považuje příslovce za samostatnou skupinu, neexistuje jednoznačná odpověď, zda ve staroruštině spadala příslovce pod jména nebo byla samostatná.¹⁸

Kuzněcov dále rozdělil slova na samostatná (*самостоятельные*) a pomocná (*служебные*), což potvrzuje sémantické kritérium. Za samostatná byla označena slova, která vystupovala ve větě jako větný člen. K samostatným slovním druhům patřila jména a slovesa. Jména obsahovala z dnešního pohledu podstatná jména, přídavná jména, číslovky a na rozdíl od antického dělení a praslovanštiny zahrnovala i zájmena.

Přestože se číslovky nevydělovaly jako samostatná skupina, neznamená to, že neexistovala slova označující čísla. Daná slova existovala, pouze se gramaticky nevyčleňovala jako zvláštní skupina slov. Číslovky do čtyř se svými gramatickými vlastnostmi blížily k přídavným jménům a číslovky od pěti se přibližovaly k podstatným jménům.

Jako pomocná se rozumí slova, která sloužila k vyjádření vztahů ve větě mezi samostatnými slovy a jednotlivými větami. Pomocná slova také vyjadřovala postoj mluvčího k výše uvedeným vztahům. Stejně jako v antické a praslovanské klasifikaci se mezi pomocná slova řadily předložky a spojky. Praslovanština vydělovala také částice, které se zde také nacházely. Stejně jako i dnes, byla neohebnost charakteristická pro

¹⁶ ИВАНОВ, В., В. Историческая грамматика русского языка. 3. Москва: Просвещение, 1990, стр. 241.

¹⁷ КУЗНЕЦОВ, П., С. Историческая грамматика русского языка, Морфология. Москва: Издательство Московского университета, 1953, стр. 30.

¹⁸ Тамtéž str. 32.

všechny pomocná slova, jež se vztahovala spíše k syntaxi než k morfologii.

Citoslovce se stejně jako předtím, kromě indoevropštiny, vydělila jako samostatná skupina slov. Poprvé jsou však postavena mimo rozdělení. Citoslovce byla ve staroruštině málo známá, ale je nutné mít na paměti, že svým charakterem patřila spíše do živého jazyka a výjimečně se zachycovala v písemnostech. Citoslovce jsou neohebná stejně jako pomocná slova.

Cesta k rozdělení slov byla od začátku složitá. Než přišla klasifikace Lomonosova bylo třídění slov stále na začátku, ovšem už v této době se od sebe jednotlivé systémy lišily. Během tisíců let se měnil počet vyčleňovaných skupin slov a také jejich složení. Přestože převládal morfologický přístup, měnily se u jednotlivých systémů také způsoby třídění slov.

Rozlišovalo se šest až deset skupin a jediná slova, která se vydělovala bez větších změn v každém rozdělení, byla slovesa. Podstatná jména, přídavná jména a zájmena se vyčleňovala zvlášť nebo spadala pod skupinu *jména*. Číslovky se v tomto období objevovaly pouze v systému indoevropštiny a staroslověnštiny. Za samostatnou skupinu slov byla příslovce označena pouze v indoevropštině, antice a staroslověnštině. Předložky, spojky a citoslovce byly od antiky přítomny ve všech děleních na rozdíl od částic, které se objevily až v praslovanštině. Příčestí se jako skupina slov vydělilo pouze jednou, konkrétně již v antice a například ve staroslověnštině se řadilo mezi slovesa.

3 Vývoj přístupů ke klasifikaci slovních druhů v ruské lingvistice

3.1 18. století a klasifikace Michaila Vasilijeviče Lomonosova

Od staroruštiny uplynulo několik staletí, než se objevilo rozdělení **Lomonosova**, který se věnoval slovním druhům ruského jazyka ve svém díle **Rossijskaja grammatika** z roku 1755¹⁹. Přestože se Lomonosovova klasifikace zakládá spíše na sémantickém kritériu stejně jako ve staroruštině, navazuje na antické dělení, které se naopak zakládá na morfologickém kritériu.

Vydělil naprosto stejné skupiny slov, které byly v antice, a poprvé dochází ke shodě mezi klasifikacemi. Rozdělil slova na osm slovních druhů – jména, slovesa, zájmena, přičestí, příslovce, předložky, spojky a citoslovce. Použitím sémantického kritéria vyčlenil dva hlavní (plnovýznamové) a šest pomocných (neplnovýznamových) slovních druhů. Mezi plnovýznamové slovní druhy zařadil jméno a sloveso a k pomocným přiřadil zájmena, přičestí, příslovce, předložky, spojky a citoslovce. O toto rozdělení se později opíraly další klasifikace.

Všechny slovní druhy se podle Lomonosova dále rozdělují na ohebné a neohebné, je tedy zřejmá inspirace antickým přístupem. Ohebná slova jsou jména, zájmena, slovesa a přičestí. Mezi neohebné slovní druhy patří příslovce, předložky, spojky a citoslovce. Lomonosov se také věnoval číslovkám, avšak nevydělil je zvlášť jako slovní druh. Číslovky spolu s podstatnými a přídavnými jmény spadaly pod slovní druh *jména*.

Podle Lomonosova jsou *jména* zobrazení věcí a *slovesa* zobrazení dějů. Tyto slovní druhy však sami o sobě nestačí: „*сии знаменательные части слова должны иметь между собою соответствие, чтобы мы изобразить могли наши мысли.*”²⁰ Z tohoto důvodu rozdělil i neplnovýznamové slovní druhy. Předložky a spojky sloužily pouze ke konjugaci a propojení pojmů. Předložky se používaly se jmény a slovesy pro označení okolností věcí nebo změn. Spojky ukazovaly na vztah mezi pojmy.

Lomonosov přišel s myšlenkou, že množství pojmů a snaha k rychlejšímu sdělení pomohly vytvořit zájmena, příslovce a citoslovce. Dalším příkladem zkrácení sdělení je přičestí, tedy poslední pomocný slovní druh. Zde se také jedná o urychlení zprávy, poněvadž jde o sloučení jména a slovesa, například *читающий* označuje slovní spojení *который читает*. Lomonosov došel k závěru, že jména a slovesa jsou nezbytná pro

¹⁹ ЛОМОНОСОВ, М., В. Российская грамматика. 1. Санкт-Петербург: При Императорской Академии Наук, 1755.

²⁰ Tamtéž str. 24.

vyjádření hlavní myšlenky a ostatní slovní druhy slouží k jejímu zkrácení.

Lomonosov nevyděluje částice, přestože mezi antickou a jeho klasifikací uplynulo mnoho let a objevila se jiná dělení, ve kterých jsou částice označeny za slovní druh. Na rozdíl od praslovanštiny v daném rozdělení chybí částice a přebývají příslovce a přičestí. Ve staroslověnštině se oproti Lomonosovově klasifikaci vydělují zvláště podstatná jména, přídavná jména a číslovky. V porovnání se staroslověnštinou v daném rozdělení chybí částice a přebývá přičestí. Ve srovnání se staroruštinou zde opět schází částice, a naopak navíc vyčleňuje Lomonosov nejen přičestí ale také příslovce a zájmena.

3.2 19. století

3.2.1 Fjodor Ivanovič Buslajev

V 19. století se rozvíjely další teorie třídění slovních druhů. Přibližně 100 let po Lomonosovově dělení spatřila světlo světa klasifikace slovních druhů **Buslajeva**, který dané rozdělení představil ve své práci **Опыт исторической грамматики русского языка**²¹. Buslajev zachovává dělení na plnovýznamové a pomocné slovní druhy, také tedy zakládá svou klasifikaci na sémantickém kritériu a pokračuje tak v Lomonosovově přístupu.

Na rozdíl od Lomonosova rozdělil slova na devět slovních druhů a *jména* rozdělil na podstatná jména a přídavná jména, která spolu se slovesy řadil k plnovýznamovým slovním druhům. Oproti předchozí klasifikaci nevyčlenil přičestí jako samostatný slovní druh, ale spolu s přechodníky je zařadil ke slovesům. Slovesa patřila jak mezi plnovýznamové, tak i pomocné slovní druhy. Buslajev rozlišoval slova, která byla vytvořena od plnovýznamových a pomocných slov. Podle zdrojového slova se poté určovala příslušnost k dané kategorii. K pomocným slovům zařadil sloveso *быть*.

Nově vydělil samostatně číslovky, které spolu se zájmeny, předložkami, spojkami a příslovci řadí k neplnovýznamovým (pomocným) slovním druhům. Uvádí také klasifikaci příslovcí, která je dělí na odvozená od významových slov, například *вновь* a příslovce odvozená od pomocných slov, například *там, здесь*. Stejně jako slovesa i příslovce patřila do obou skupin tedy do plnovýznamových i pomocných slovních druhů.

Citoslovce měla podle Buslajeva zvláštní postavení, protože nevyjadřovala logické vztahy ani různorodost předmětů řeči, ale pocity mluvčího. Nepřičadil je ani k plnovýznamovým ani k pomocným slovům.

²¹ БУСЛАЕВ, Ф., И.: Опыт исторической грамматики русского языка: учебное пособие для преподавателей. 2. Москва: Университетская типография, 1858.

3.2.2 Alexandr Christoforovič Vostokov

Jako další představil svou klasifikaci slovních druhů **Vostokov** ve své práci **Russkaja gramatika**²². Daná klasifikace navazovala na předcházející rozdělení a také se zakládala spíše na sémantickém kritériu. Vostokov stejně jako Lomonosov vyčlenil osm slovních druhů, avšak slovní druh, který Lomonosov označil jako jména, rozdělil na podstatná jména a přídavná jména stejně jako Buslajev.

Rovněž nevydělil přičestí jako samostatný slovní druh, avšak na rozdíl od předchozí klasifikace ho neřadil ke slovesům ale k přídavným jménům, do kterých byly také zařazeny číslovky. Stejně jako Lomonosov a Buslajev nevydělil částice jako slovní druh. Jeho klasifikace vypadala následovně: podstatná jména, přídavná jména, zájmena, slovesa, příslovce, předložky, spojky a citoslovce.

Jako první dále rozdělil slova na prvotní a druhotná. Druhotná slova (například *зрение* a další podstatná jména slovesná) jsou na rozdíl od prvotních (například *зреть*) odvozena od jiných slov.

Za předložky označil slova, která mají různé významy a stojí před jinými slovy. Pokud stojí odděleně před jmény a zájmeny, slouží předložky k ukázání vztahu mezi předměty. Jestliže je předložka spojená se slovesem dohromady, ukazuje směr, začátek a konec děje. Spojky jsou slova, která vyjadřují spojení nebo protikladnost mezi pojmy. Citoslovce slouží ke kratšímu vyjádření pocitů a mohou se jimi stát i slova z jiných slovních druhů konkrétně podstatných jmen, sloves a příslovcí.

V 19. století se objevily klasifikace slovních druhů dvou lingvistů, které se od sebe opět lišily nejen počtem slovních druhů, ale také složením. Buslajev vyděluje o jeden slovní druh více než Vostokov tedy devět. Oba lingvisté rozlišují podstatná a přídavná jména, a stejně jako Lomonosov o století dříve, nevydělují částice jako samostatný slovní druh. Buslajev vyčleňuje navíc číslovky, které Vostokov zařadil mezi přídavná jména. Na rozdíl od Lomonosovova rozdělení se ani v jedné klasifikaci nevyskytuje přičestí jako slovní druh. Nicméně se liší názory, ke kterému slovnímu druhu patří. Buslajev přiřadil přičestí ke slovesům, ale podle Vostokova patřila pod přídavná jména.

²² ВОСТОКОВ, А., Х. Русская грамматика. 12. Санкт-Петербург: Издание книгопродавца Д. Е. Федорова, 1874.

3.3 20. století

3.3.1 Vasilij Aleksejevič Bogorodickij

Na začátku 20. století představil klasifikaci **Bogorodickij** ve své práci **Общий курс русской грамматики**²³. Bogorodickij zastával názor, že při dělení slovních druhů je nezbytné brát v úvahu nejen význam slov a slovtvorbu, ale je také nutné obrátit pozornost na podřízenost některých slovních druhů. Navazuje na předchozí klasifikaci Vostokova a rozšiřuje ji. Stejně jako Vostokov zakládá své dělení na sémantickém principu, ovšem dané rozdělení je komplexní a nezapomíná ani na morfologické a syntaktické kritérium.

Rozdělil slova do třinácti slovních druhů a rozšířil tak osmičlennou klasifikaci Vostokova. Slova rozdělil na následující skupiny: podstatná jména, slovesa, osobní zájmena, ukazovací zájmena, přídavná jména, číslovky, příslovce, přičestí, přechodníky, předložky, spojky, částice a citoslovce. Slovní druhy dále dělil na slova s vlastním významem (plnovýznamová) a bez vlastního významu (částice). V rámci plnovýznamových slov dochází k dalšímu dělení na ohebná a neohebná, samostatná a podřízená slova.

Mezi samostatná plnovýznamová slova zařadil podstatná jména, slovesa a osobní zájmena. U podřízených slov rozlišoval, zda se vztahují k podstatnému jménu nebo ke slovesu. K podstatnému jménu se vztahovala přídavná jména, ukazovací zájmena a číslovky, které oproti přechodníkové klasifikaci vystupovaly jako slovní druh. Ke slovesům se vztahují příslovce. Do skupiny plnovýznamových slov také zařadil přičestí a přechodníky, které na rozdíl od Vostokova vyčlenil jako samostatné slovní druhy.

Výše uvedená klasifikace ukazuje použití sémantického a morfologického kritéria. Syntaktický přístup je zřejmý z Bogorodickova dodatku: „... *нужно еще заметить, что полное свое значение, представляемое не только основой, но вместе и окончанием, они получают лишь в предложении, становясь членами предложения.*“²⁴

Větnými členy nejsou slova bez vlastního významu a konkrétně se jedná o předložky a spojky. Poprvé od staroruštiny vyčlenil částice jako slovní druh. Spolu s citoslovci je postavil mimo rozdělení.

²³ БОГОРОДИЦКИЙ, В., А. Общий курс русской грамматики. 4. Казань: Типо-литография Императорского Университета, 1918.

²⁴ Тамtéž str. 154.

3.3.2 Alexej Alexandrovič Šachmatov

Přestože následující klasifikace **Šachmatova** rozděluje slova podle sémantického kritéria, je zřejmé, že spojoval slovní druhy i se syntaxí: *„морфологические изменения соответствуют грамматическим категориям; существенным признаком, отличающим части речи друг от друга, является связь каждой из них с этими грамматическими категориями, а так как категория грамматическая познается в синтаксисе, то синтаксическое определение частей речи должно принять во внимание и ту связь, которая имеется между отдельными частями речи и грамматическими категориями.“*²⁵

Ve srovnání s předcházející klasifikací pojmenoval ještě o jeden slovní druh více. Vyčlenil tedy čtrnáct slovních druhů, které roztrídil do čtyř kategorií: významové, nevýznamové, pomocné slovní druhy a citoslovce. K významovým přiřadil podstatná jména, přídavná jména, slovesa a příslovce. Na rozdíl od Bogorodického nevyčlenil přídavná jména a přechodníky jako slovní druhy, ale přiřadil je ke slovesům. Stejně jako Bogorodickij označil číslovky za samostatný slovní druh, ale spolu se zájmennými podstatnými jmény, zájmennými přídavnými jmény a zájmennými příslovci je řadil k nevýznamovým slovním druhům.

Již tradičně přiřadil k pomocným slovním druhům předložky a spojky. Stejně jako Bogorodickij do této skupiny zařadil také částice. Nově se však mezi pomocnými slovními druhy objevila spona a prefix. Tak jako i většina jeho předchůdců stavěl citoslovce mimo rozdělení a nepřiražoval je k žádné skupině slovních druhů.

3.3.3 Alexandr Matvejevič Peškovskij

Následující rozdělení **Peškovského** se od přechozích velmi liší. Peškovskij definoval slovní druhy jako *„не что иное, как основные категории мышления в их примитивной общенародной стадии развития“*²⁶ a nezkoumal je v tradičním pojetí. Daná klasifikace se zakládá spíše na morfoloickém kritériu a částečně také na syntaktickém a sémantickém. Na rozdíl od přechozích klasifikací vyčlenil pouze čtyři hlavní slovní druhy, které byly zároveň i základními gramatickými kategoriemi, jednalo se o podstatná jména, přídavná jména, slovesa a příslovce, která předtím Šachmatov označil jako významové slovní druhy.

²⁵ ШАХМАТОВ, А., А. Синтаксис русского языка. 1. Ленинград: Российская государственная академическая типография, 1927, стр. 1.

²⁶ ПЕШКОВСКИЙ, А., М. Русский синтаксис в научном освещении. 1. Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство, 1927, стр. 67.

Zvlášt' se věnoval zájmenům, která nepovažoval za slovní druh a definoval je jako „единственную в языке и совершенно парадоксальную в грамматическом отношении группу слов, в которой неграмматические части слов (корни) имеют это субъективно-объективное значение.“²⁷

Pomocná neboli částečná slova a číslovky také nepovažoval za slovní druhy a rozebral je pouze v syntaktickém plánu. Pro číslovky navrhl nový název „počítací slova“ (*счетные слова*). Na rozdíl od Šachmatova zařadil mezi pomocná slova pouze předložky, spojky a částice. Mimo slovní druhy rozebírá také citoslovce.

Peškovskij dále popsal tzv. smíšené slovní druhy, tedy kategorie, které se nacházely uvnitř všech základních slovních druhů. Za smíšené slovní druhy označil podstatná jména slovesná, přídavná jména slovesná, slovesná příslovce a infinitiv. Do přídavných jmen slovesných zařadil příčestí a k slovesným příslovcím přiřadil přechodníky.

3.3.4 Filipp Fjodorovič Fortunatov

Polovina 20. století přinesla klasifikaci **Fortunatova**, který se oprostil od tradičního dělení a stanovuje formálně-gramatický pohled na slovní druhy. Vycházel z prací představitelů formálního směru, kteří gramatické skupiny slov rozlišovali podle formálních ukazatelů na ohebná (slova, která se skloňovala nebo časovala) a neohebná slova, což odpovídá morfologickému přístupu. Na základě této klasifikace však místo tradičního dělení zkoumal slova plná, částečná a citoslovce. Použil tedy i sémantické kritérium. Celkem vyčlenil osm slovních druhů.

Klasifikace se podobá rozdělení slovních druhů podle Šachmatova. Fortunatov k plným slovům řadil podstatná jména, přídavná jména, slovesa, příslovce a na rozdíl od Šachmatova přiřadil k dané skupině také infinitiv, který se v celé historii slovních druhů objevuje samostatně vůbec poprvé. „*Полные слова обозначают предметы мысли и по отношению к предложениям образуют или части предложений, или целые предложения.*“²⁸ Plná slova lze dále dělit na ohebná a neohebná. Mezi ohebná slova patřila podstatná a přídavná jména, která se skloňovala a slovesa, která se časovala. K neohebným slovům zařadil příslovce a infinitiv. Stejně jako Peškovskij před ním, nepovažoval číslovky a zájmena za samostatné slovní druhy.

Částečná slova měla pouze funkční využití, používala se tedy k označení čehosi ve

²⁷ Тамtéž str. 139.

²⁸ ФОРТУНАТОВ, Ф., Ф. Сравнительное языковедение. 1. Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР, 1956, стр. 134.

významu plných slov, protože jejich význam neexistuje odděleně. Částečná slova dále rozdělil na čtyři skupiny. První skupinou byla spojovací slova (*соединительные слова*), konkrétně předložky a spojky. Druhou skupinou byla zesilující slova (*усилительные слова*), která plnými slovy označovala předměty vydělené mluvčím jako předmět myslí v dané části věty, například *-то*. Do třetí skupiny patřila slova vyjadřující zápor a otázku. Ve čtvrté skupině byla slova vyjadřující vztah mluvčího k dané větě. Z dnešního pohledu lze říci, že se jednalo o vsuvky rozdělené do dvou kategorií. V první kategorii byla slova označující emoce a ve druhé kategorii byla slova, která ukazovala na převzetí věty z řeči někoho jiného. Na rozdíl od Bogorodického a Šachmatova nepovažoval částice za slovní druh.

Jako většina lingvistů před ním řadil citoslovce mimo plná a částečná slova. Citoslovce tvořila zvláštní skupinu slov. „*Это слова не частичные, отличающиеся, однако, в известном отношении и от слов, называемых нами полными словами, а именно междометия существуют или вне предложений, или в известных случаях представляют целые предложения.*“²⁹ Citoslovce měla znaky slov, která nesloužila k vyjádření myslí, ale k vyjádření emocí mluvčího a mohla se stát plnými slovy označujícími stejné citoslovce. Například ve větě *Она воскликнула ах* už slovo *ах* není citoslovce, ale plné slovo, které vyjadřuje citoslovce. Z tohoto důvodu se z citoslovcí mohly tvořit i základy plných slov, například *ахать* nebo se naopak z plných slov mohla stát citoslovce, například *боже мой*.

3.3.5 Александр Афанасевич Потёбня

Další etapou v rozvoji klasifikace slovních druhů byla práce **Potěbni**, který měl velkou roli v rozvoji gramatické teorie. Prohloubil také učení o slově, gramatické formě a gramatické kategorii. Nicméně za nejdůležitější část gramatiky považoval syntax, a proto se v jeho práci **Из записок по русской грамматике**³⁰ vyskytují pouze jednotlivé poznámky ke slovním druhům, navíc v porovnání s větnými členy. Využíval tedy převážně syntaktický princip, ovšem používal i sémantické kritérium.

Potěbňa nenavazoval na Fortunatova a jeho klasifikaci. Rozdělil všechna slova do jedenácti slovních druhů, které dělil na lexikální neboli významové, formální či pomocné a přechodné. K významovým slovním druhům zařadil podstatná jména, přídavná jména,

²⁹ Тамtéž str. 172.

³⁰ ПОТЕБНЯ, А., А. Из записок по русской грамматике: Том 1-2. Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР, 1958.

slovesa, příslovce a číslovky, které na rozdíl od Fortunatova pokládal za samostatný slovní druh. Jako formální označil spojky, předložky, částice a pomocná slovesa. Na rozdíl od Fortunatova neřadil infinitiv mezi významové slovní druhy, avšak spolu s přičestím ho zařadil do skupiny přechodných slovních druhů.

Stejně jako Fortunatov a Peškovskij nepovažoval zájmena za slovní druh. Popsal zájmena jako kategorii ukazovacích slov, spojující příznaky lexikálních a formálních slov. V porovnání s ostatními klasifikacemi postrádá dané rozdělení citoslovce. Většina lingvistů se shoduje, že citoslovce jsou slovní druh, avšak staví je mimo rozdělení. Potěbňa však citoslovce ve své klasifikaci zcela vynechává.

3.3.6 Lev Vladimirovič Ščerba

Důležitou část historie třídění slovních druhů také představuje následující klasifikace Ščerby³¹, jenž rozdělil slova na dvanáct slovních druhů, které dále dělil na plnovýznamové, pomocné (neplnovýznamové), citoslovce, zvukomalebná slova a predikativní příslovce. Ščerba tedy vychází převážně ze sémantického kritéria, stejně jako Šachmatov a další lingvisté.

Plnovýznamové slovní druhy měly samostatný význam, mohly tvořit slovní spojení a nesly na sobě přízvuk. Do této skupiny zařadil podstatná jména, přídavná jména, příslovce, a slovesa. Číslovky, které Šachmatov přiřadil k nevýznamovým slovním druhům, naopak zařadil mezi plnovýznamová slova. Stejně jako Peškovskij, Fortunatov a Potěbňa nevydělil ve své klasifikaci zájmena.

Pomocné slovní druhy vyjadřovaly vztah mezi předměty. Stejně jako Šachmatov řadil do této kategorie sponu, předložky, spojky a částice, ale oproti klasifikaci Šachmatova zde chyběl prefix. Stejně jako většina lingvistů před ním vyděloval zvlášť citoslovce. Jako první také osamostatnil zvukomalebná slova a predikativní příslovce neboli slova kategorie stavu. Zvukomalebná slova spadala v předcházejících klasifikacích pod citoslovce.

3.4 Viktor Vladimirovič Vinogradov

Další fází v třídění slov byla strukturně-sémantická klasifikace slovních druhů **Vinogradova**, kterou představil ve své práci **Russkij jazyk**³². Jde o nejznámější a velmi

³¹ ШЕРБА, Л., В. Языковая система и речевая деятельность. 2. Москва: УРСС, 2004. ISBN 5-354-00816-6.

³² ВИНОГРАДОВ, В., В. Русский язык. 2. Москва: Высшая школа, 1972.

používanou klasifikaci, protože předchozí klasifikace si velmi protiřečily.

Dělení slovních druhů na základní gramatické kategorie je podle Vinogradova podmíněno „1) различиями тех синтаксических функций, которые выполняют разные категории слов в связной речи, в структуре предложения; 2) различиями морфологического строя слов и форм слов; 3) различиями вещественных (лексических) значений слов; 4) различиями в способе отражения действительности; 5) различиями в природе тех соотносительных и соподчиненных грамматических категорий, которые связаны с той или иной частью речи.³³”

Vinogradovo rozdělení příliš nenavazuje na žádnou předchozí klasifikaci. Dané dělení bylo detailněji zpracováno a rozděluje slova do čtyř kategorií, které obsahují určité skupiny slov. Konkrétně se jedná o slovní druhy, částice řeči, modální slova a citoslovce.

Vinogradov jako jediný nepoužívá termín *slovní druh* pro označení všech skupin, ale pouze pro skupiny slov, které většina lingvistů před ním a po něm označila jako plnovýznamové nebo samostatné. V některých případech se složení dané skupiny liší jen nepatrně. Konkrétně pod *slovní druhy* zařadil podstatná jména, přídavná jména, číslovky, zájmena, slovesa, příslovce a predikativní příslovce. Predikativní příslovce spolu se Ščerbou vyčlenil jako jediný, ovšem na rozdíl od Ščerby, Potěbni, Fortunatova a Peškovského považoval zájmena za slovní druh.

Pod *částice řeči* zařadil slova, která se v předcházejících klasifikacích většinou označovala za pomocné slovní druhy. Stejně jako Ščerba a Šachmatov do této skupiny zahrnul předložky, spojky, částice a sponu. Na rozdíl od Šachmatova sem nepřičítal prefix, který nepovažoval za samostatnou skupinu slov.

Z rozdělení slovních druhů podle Vinogradova mnoho lingvistů dlouho vycházelo a opíralo se o něj, proto bude v následujícím odstavcích rozebráno detailněji.

3.4.1 Pojetí slovních druhů dle Vinogradova

Jak již bylo řečeno, Vinogradov používal pojem *slovní druh* pouze k pojmenování konkrétní skupiny slov. Jako slovní druhy označil podstatná jména, přídavná jména, číslovky, zájmena, slovesa, příslovce a predikativní příslovce. Jedná se o podobné složení jako například u plnovýznamových slov Bogorodického nebo Ščerby. Na rozdíl od Bogorodického však vyčlenil všechna zájmena jako samostatnou skupinu slov. Přičestí

³³ Тамтѣж стр. 38.

řadil pod přídavná jména a přechodníky pod příslovce. Oproti Ščerbovi opět samostatně vydělil zájmena a také slova kategorie stavu.

Do kategorie podstatných jmen řadil slova, která vyjadřovala předmětnost, a to ve formě rodu, čísla a pádu. Podstatná jména mají podle Vinogradova vzájemný vztah se všemi slovními druhy a nezůstávají pouze ve svém slovním druhu, ale přechází i do jiných, například do předložek – *в течение, в силу* atd. Dále mohou podstatná jména vystupovat jako spojky, například *с тех пор как*. Podstatná jména mají také velký vliv na formování vsuvek, například *кстати, наверняка* a také rozšiřují počet citoslovcí. Od podstatných jmen vzniklo například *красота!; черт!; бабушки!* atd.

V dané klasifikaci zařadil Vinogradov slova jako *первый, второй* mezi řadová přídavná jména. Vinogradov oproti Šachmatovi neřadil tato slova k číslovkám, protože přiřazení těchto slov k číslovkám není gramaticky opodstatněno. Podle Vinogradova je považování řadových přídavných jmen za číslovky stejné jako považování slov *сегодняшний, вчерашний* apod. za příslovce.

Jako spousta jeho předchůdců vyčlenil Vinogradov číslovky jako samostatnou skupinu slov. Jednalo se o slova, která abstraktně označovala čísla a množství vyjádřené čísly. Číslovky tvořila poměrně pestrou morfologickou skupinu. Slova *миллион, миллиард* a jiná označení velkých hodnot nepatřila do číslovek, protože byla považována za věcně-hromadné označení množství. Měla všechny příznaky podstatného jména. Přechodné místo mezi podstatnými jmény a číslovkami mělo slovo *тысяча*.

Stará gramatická skupina zájmen jako subjektivně-ukazovací slova, která určují skutečnost v jejím vztahu k mluvčímu a k dané situaci, zažila v historii ruského jazyka velké změny. Velká část zájmen se spojila s přídavnými jmény, příslovci, spojkami a částicemi. Malá skupina zájmen, která ukazovala na osoby a předměty se stále nacházela mimo systém živých gramatických skupin. Skupina osobních a předmětných zájmen je podle Vinogradova zatížena čistě formálními funkcemi, které oslabovaly jejich lexikální významnost a syntaktickou samostatnost.

Příslovce byla skupinou neohebných slov, která hraničila se slovesy, predikativními příslovci, podstatnými jmény a přídavnými jmény. Příslovce byla morfologicky souvztažná s podstatnými jmény, přídavnými jmény, slovesy, zájmeny a číslovkami. Do příslovcí zařadil Vinogradov i přechodníky, které podle něj byly hybridní kategorií mezi příslovci a slovesy.

Spolu se Ščerbou jako jediní vyčleňovali skupinu slov zvanou predikativní příslovce nebo také slova kategorie stavu. Jednalo se o nesklonná jmenná a příslovečná slova, která

měla tvar času a používala se jen jako přísudek. Mnoho slov, která mohla spadat do kategorie predikativních příslovcí, bylo možné spojovat i s jinými abstraktními pomocnými slovesy, kromě slovesa být, například *делается досадно, стало жаль*. Predikativní příslovce vyjadřovala „neúčinný“ stav, který mohl být buď neosobní, například *стыдно* nebo se mohl týkat jakékoliv osoby jako subjektu, který zažíval tento stav, například *я должна*. Historii predikativních příslovcí spojoval Vinogradov s historií slovesa *быть*, krátkých forem přídavných jmen a příslovcí.

Jako poslední pod *slovní druhy* řadil slovesa, která stála proti podstatným jménům. Tento protiklad vznikl již v antické filosofii a lingvistice. Platon, Aristoteles a další učili o jméně a slovese jako o dvou hlavních slovních druzích. Tuto teorii převzal v ruské gramatice již v 18. století Lomonosov a Vinogradov v ní pokračoval dál. Na položených základech vznikla nauka o slovese jako o centrální kategorii jazyka, která si přivlastňovala tvary a funkce jiných gramatických kategorií a vytvářela vlastní kolonie ve všech hlavních slovních druzích kromě číslovek a zájmen.

3.4.2 Pojetí částic řeči dle Vinogradova

Stejně jako Šachmatov a Ščerba řadil mezi *částice řeči* předložky, spojky, částice a sponu. Na rozdíl od Šachmatova nevyděloval zvlášť prefix. Bogorodickij kromě spony rozlišoval stejné kategorie slov.

Stejně jako mnoho termínů i pojem *částice* převzala ruská gramatika z antické terminologie. Daný termín používal Vinogradov v obecném a konkrétním významu. V širokém slova smyslu označovaly částice totéž, co *částice řeči*, zahrnovaly tedy všechny skupiny, které ostatní lingvisté označovali jako pomocná slova.

Částice byly zvláštní typ slov ve stejné gramaticko-sémantické oblasti jako předložky, spojky a spony. Částice přinášely doplňující konotaci k významu jiných slov, skupině slov a vět. Skupina částic pronikala hluboko do modálních slov a tvořila zde nové, hybridní druhy částic.

Za předložky označil Vinogradov částice řeči, které sloužily k vyjádření prostorových, časových, příčinných, účelových, přivlastňovacích a dalších vztahů mezi objekty nebo mezi objekty a ději, stavem a kvalitou. Předložky vyjadřovaly vztahy syntaktické podmíněnosti, závislosti pádových tvarů a vztahy popisujícího jména k popisovanému slovu.

Spojky byly částice řeči, které označovaly logicko-gramatické vztahy a spojení nejen mezi stejnorodými slovy a slovními spojeními nebo větami, ale i mezi skupinami slov,

věťmi a frázemi v souvětí. Na rozdíl od předložek spojky vyjadřovaly různé syntaktické vztahy funkčně stejných nebo syntakticky srovnatelných a spojitelných jednotek řeči.

Vinogradov byl toho názoru, že se v ruském jazyce stále rozšiřovaly kategorie hybridních nebo přechodných slov a výrazů, které spojovaly významy spojek s významy jiných gramatických kategorií. Například existovaly přechodné skupiny mezi spojkami a modálními slovy (někdy i příslovci), jednalo se například o spojky *напротив, вместе с тем, правда*. Dále také slova a částice, které spadaly zároveň pod kategorii spojek a částic, například *потом, едва* a ještě více slov, která tvořila přechodný typ od prostých spojek k různým typům částic, například *ведь, вот, также*.

3.4.2.1 Modální slova

Vinogradov jako první vyčleňuje modální slova, která se dlouhou dobu nevydělovala jako samostatná skupina slov, ale spojovala se s příslovci. Modální slova ukazují na vztahy celého výroku nebo ukazují na vztah věty ke skutečnosti. Modální slova se nacházela mimo větu, nebyla nijak spojená s jinými slovy a nebyla větnými členy, a to ani pomocnými. Často se oddělovala intonací. Modální slova obsahovala frazeologismy a slovní spojení, jejichž morfologické typy byly velmi rozmanité a různorodé v důsledku zvyšování jejich počtu. Převládala zde slova příslovečného původu, například *собственно, буквально, действительно*. Dále se modální slova skládala ze slov, která měla slovesný původ, například *знаете, говорят, кажется, признаться*. Velmi malou část modálních slov představovala slova vytvořená od podstatných a přídavných jmen, například *в частности, словом, главное*.

3.4.2.2 Citoslovce

Citoslovce jako emocionální signály stála proti slovům jako znakům mysli. Živé sémantické procesy, které charakterizovaly použití citoslovcí, téměř nebyly předmětem zkoumání. Citoslovce vyjadřovala emoce a náladu, ale neoznačovala je ani je nenazývala. Jednalo se o ekvivalenty slov a častěji o ekvivalenty vět. Proto se na základě svojí jazykové povahy lišila jak od slovních druhů a částic řeči, tak i od modálních slov. Vinogradov, stejně jako většina jeho předchůdců, řadil mezi citoslovce i zvukomalebná slova. Mezi citoslovce zařadil slova jako *тьфу!, ох!, спасибо!* atd., ale také i například *хлон!, бац!*.

Ve 20. století vzniklo mnoho různorodých a velmi pestrých klasifikací slovních druhů. Počet vydělovaných skupin se pohyboval od čtyř do čtrnácti slovních druhů, množství bylo tedy rozmanitější než v předchozích staletích. Lingvisté tohoto století shodně vyčlenili

pouze čtyři slovní druhy – podstatná jména, přídavná jména, slovesa a příslovce. Zájmena se nacházela pouze v klasifikacích Bogorodického a Vinogradova, avšak u Bogorodického se jednalo o osobní a ukazovací zájmena. Existovaly slovní druhy, které byly přítomny v několika děleních, a naopak některé byly vyděleny pouze v jednom.

Jediným, kdo nevyčlenil předložky a spojky jako slovní druh byl Peškovskij, jehož klasifikace se skládala pouze z podstatných jmen, přídavných jmen, sloves a příslovcí. Číslovky a částice kromě Peškovského nepovažoval za slovní druh také Fortunatov. Citoslovce jako slovní druh nevyčleňoval pouze Peškovský a Potěbňa.

V tomto století se některé skupiny slov objevily poprvé, konkrétně se jednalo o sponu, přechodníky, zájmenná podstatná jména, zájmenná přídavná jména, zájmenná příslovce, prefix, infinitiv, pomocná slovesa, zvukomalebná slova, predikativní příslovce a modální slova. Z výše uvedených skupin byly pouze přičestí, spona, infinitiv a predikativní příslovce vydělovány více než jedním lingvistou. Sponu považoval za slovní druh Šachmatov, Ščerba a Vinogradov. Fortunatov a Potěbňa označili za slovní druh infinitiv, predikativní příslovce vydělil pouze Ščerba s Vinogradovem.

Pouze Bogorodickij vyčlenil přechodníky jako slovní druh. Přestože se ostatní lingvisté shodli na tom, že se nejedná o slovní druh, lišily se názory, ke které skupině slov patří. Například Šachmatov je řadil ke slovesům, avšak Peškovskij a Vinogradov je přiřadili k příslovcím. Obdobně je tomu u přičestí, které jako slovní druh vyčlenil jen Bogorodickij a Potěbňa jej označil za přechodný slovní druh. Šachmatov ho přiřadil ke slovesům a Peškovskij s Vinogradovem ho řadili k přídavným jménům.

Šachmatov jako jediný vydělil zájmenná podstatná jména, zájmenná přídavná jména, zájmenná příslovce a také pouze v jeho klasifikaci se nachází prefix. Pomocná slovesa se vyskytují pouze v dělení Potěbni. Zvukomalebná slova označil za slovní druh jen Ščerba a jediný Vinogradov vyčlenil zvláště modální slova.

Kromě konkrétních skupin slov a jejich počtu se lišily i přístupy použité k jejich vydělení. Přestože bylo v klasifikacích použito více kritérií, odlišovala se kritéria, na kterých bylo dělení založeno. Bogorodickij, Šachmatov a Ščerba stavěli své klasifikace na sémantickém přístupu. Peškovskij a Fortunatov opírali svá rozdělení o morfologické kritérium a Potěbňa jako jediný zakládal svou klasifikaci na syntaktickém hledisku. Vinogradov při dělení slov použil strukturně-sémantický přístup.

3.5 Současnost

Z dnešního pohledu existuje tradiční rozdělení slovních druhů již řadu let, a i přes jeho

nedostatky se používá v odborné i školní gramatice. Klasifikace je založena na sémantickém přístupu a mezi slovními druhy se tedy rozlišují plnovýznamová neboli samostatná slova a pomocná slova.

K plnovýznamovým slovům patří podstatná jména, přídavná jména, číslovky, zájmena, slovesa, přičestí, přechodníky, příslovce a predikativní příslovce. Všechna plnovýznamová slova, kromě zájmen, vyplňují nominativní funkci. Zájmena nic nenazývají, pouze ukazují na předměty, příznaky atd. Mají tedy ukazovací funkci, čímž se liší od ostatních plnovýznamových slovních druhů. Zvlášť stojí také číslovky, které mají číselný význam.

Na rozdíl od pomocných slov nesou plnovýznamová slova přízvuk a jsou větnými členy. V závislosti na příslušnosti k jednotlivým slovním druhům mají určité gramatické kategorie a většina z nich jsou ohebná slova.

Mezi pomocná slova patří předložky, spojky a částice. Na rozdíl od plnovýznamových slov nemají nominativní ani ukazovací funkci a nejsou větnými členy. Předložky vyjadřují gramatické významy podstatných jmen, spojky spojují slova a syntaktické konstrukce a částice vyjadřují různé smyslové a emocionálně-expressivní významy. Oproti plnovýznamovým slovům nemají gramatické (morfologické) kategorie a jedná se o neohebná slova. Zvlášť se vyčleňují modální slova, citoslovce a zvukomalebná slova.

Stále se nepodařilo najít konečnou odpověď na otázku, jaké existují slovní druhy a kolik jich je. Jediné, na čem se lingvisté shodli, je použití více kritérií při jejich vydělování. V následujících odstavcích jsou proto představeny dva systémy dělení slovních druhů, které se používají nejčastěji. Prvním systémem je klasifikace představená v publikaci *Russkaja grammatika 80*³⁴. Druhé rozdělení, které je uvedeno v práci Šanského a Tichonova³⁵, se velmi podobá klasifikaci Vinogradova.

3.5.1 Natalija Juljevna Švedová a kolektiv

3.5.1.1 Obecně o klasifikaci

Podle daného rozdělení jsou slovní druhy gramatické skupiny slov, které se spojují zaprvé na základě obecného významu oproštěného od lexikálních a gramatických (morfologických) významů všech slov dané skupiny a zadruhé na základě souhrnu gramatických neboli morfologických kategorií, které jsou charakteristické pro každou

³⁴ ШВЕДОВА, Н., Ю. (гл. ред.) и др. Русская грамматика: Том 1, Фонетика, фонология, ударение, интонация, словообразование, морфология. Москва: Наука, 1980.

³⁵ ШАНСКИЙ, Н., М. и ТИХОНОВ, А., Н. Современный русский язык. 2. Москва: Просвещение, 1987.

takovou skupinu.

„Обобщенное значение, характеризующее все слова той или иной части речи, есть абстрактное представление того общего, что присутствует в лексических и морфологических значениях конкретных слов данного класса.“³⁶

Níže na obrázku 1 lze vidět, že klasifikace je představena dvěma úrovněmi. První úroveň je rozdělení na plnovýznamová (знаменательные) a pomocná (служебные) slova, druhá úroveň jsou jednotlivé slovní druhy. Je patrné, že citoslovce stojí mimo toto rozdělení.

V porovnání s Vinogradovovou klasifikací rozlišuje dané dělení méně slovních druhů, konkrétně deset, které se dále dělí na plnovýznamové a pomocné. Jedná se tedy o rozdělení na základě sémantického kritéria. Slova se rozdělují na podstatná jména, zájmenná podstatná jména, přídavná jména, číslovky, příslovce, slovesa, předložky, spojky, částice a citoslovce. Dále se dělí na ohebná a neohebná, takže klasifikace neopomíjí ani morfologické kritérium. Na rozdíl od Vinogradova používá Švedová termín *slovní druh* tradičně. Termínem označuje všechny skupiny tedy plnovýznamová slova, pomocná slova a citoslovce.

Obrázek 1 – Švedová: Russkaja grammatika 80 – Klasifikace slovních druhů

Jako plnovýznamová jsou v dané klasifikaci pojmenována slova, která Vinogradov označil za *slovní druhy*. Mezi plnovýznamové slovní druhy se oproti předchozí klasifikaci řadí pouze podstatná jména, přídavná jména, číslovky, příslovce a slovesa, pod která

³⁶ Тамтѣж стр. 51.

spadají přičestí a přechodníky. Místo zájmen se zde vyčleňují pouze zájmenná podstatná jména. Plnovýznamová slova jsou lexikálně samostatná, nazývají předměty a příznaky nebo na ně ukazují a mohou vystupovat jako větné členy.

Dále se uvnitř dané skupiny dělí slovní druhy na hlavní (*основные*) a vedlejší (*неосновные*). Hlavní slovní druhy jsou podstatná jména, přídavná jména, slovesa a příslovce. K vedlejším se řadí zájmenná podstatná jména a číslovky. Číslovky svým morfologickým významem a způsobem jejich vyjádření zaujímají přechodné místo mezi podstatnými a přídavnými jmény.

Plnovýznamová slova se také rozdělují na ohebná a neohebná. Ohebné slovní druhy jsou všechny kromě příslovcí, které se nestupňují. Podle charakteru ohýbání se slovní druhy dělí na skloňované a časované. Skloňují se podstatná jména, přídavná jména, číslovky a zájmenná podstatná jména. Slovesa se jako jediná časují.

3.5.1.3 Pomocné slovní druhy

Pomocná slova pojmenoval Vinogradov jako *částice řeči*. Oproti jeho klasifikaci se k pomocným slovním druhům řadí pouze předložky, spojky a částice. V daném rozdělení se tedy nevyčleňuje spona. Pomocná slova jsou lexikálně nesamostatná a slouží pro vyjádření různých syntaktických vztahů (předložky a spojky), k tvoření analytických tvarů nebo pro vyjádření syntaktických a modálních významů věty (částice). Pomocná slova nemají morfologické kategorie, jejich lexikální významy jsou odvozené od vztahů, které vyjadřují, a ve větě mají pouze pomocnou funkci.

3.5.1.4 Citoslovce

V porovnání s klasifikací Vinogradova stojí mimo pouze citoslovce. Modální slova, která Vinogradov popisuje jako samostatnou skupinu, se zde nijak nevyčleňují. Citoslovce nic nenazývají a slouží k vyjádření emocionálního vztahu a subjektivního hodnocení. Jedná se o skupinu neohebných slov, která slouží k vyjádření pocitů, duševního stavu a jiných emocionálních reakcí, například *ax, тьфу, ура, ух, черт, ай-да*. Podle řady příznaků se mezi citoslovce řadí i zvukomalebná slova, která představují zvuky vytvořené člověkem, zvířetem nebo předmětem, například *ха-ха-ха, кря-кря, чик-чирик, бац, бум* atd. Citoslovce jsou charakteristická pro emocionální sféru jazyka.

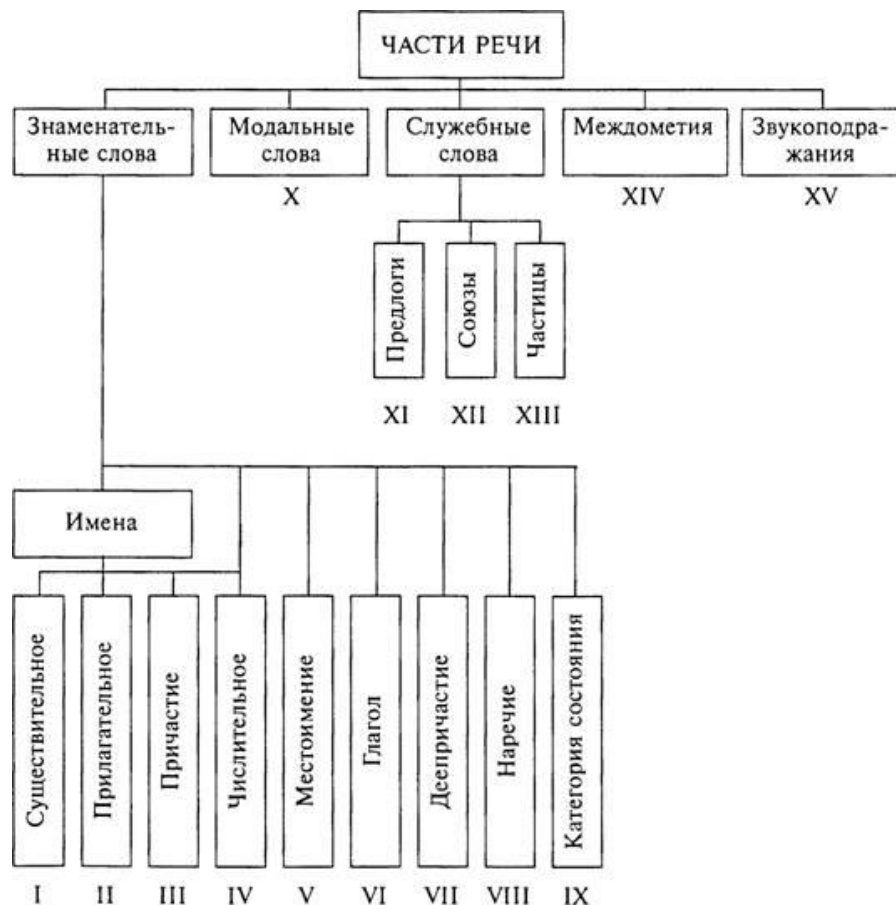
V systému slovních druhů zaujímají citoslovce zvláštní postavení. Jako slova bez nominativního významu nepatří ani k jednomu z plnovýznamových slovních druhů, a protože se jejich role v syntaktické organizaci textu nepodobá roli částic, spojek ani

предložек, odlišují se i od pomocných slov.

3.5.2 Nikolaj Maximovič Šanskij a Alexandr Nikolajevič Tichonov

3.5.2.1 Obecně o klasifikaci

Z níže uvedeného obrázku vyplývá, že daná klasifikace uchovává víceúrovňový systém slovních druhů a stejně jako v předchozím rozdělení se termín *slovní druhy* používá v tradičním pojetí, tudíž pojmenovává všechny skupiny slov.

Obrázek 2 –Šanskij a Tichonov: Klasifikace slovních druhů

Ve srovnání s předchozím rozdělením je zde vyčleňováno více slovních druhů, přesněji patnáct. Obě klasifikace rozdělují slova na plnovýznamová (samostatná) a pomocná (nesamostatná). Jde tedy opět o rozdělení na základě sémantického kritéria, avšak jedná se o kombinaci i morfologického a syntaktického.

Slova se konkrétně dělí na podstatná jména, přídavná jména, přičestí, číslovky, zájmena, slovesa, přechodníky, příslovce, predikativní příslovce, modální slova, předložky, spojky, částice, citoslovce a zvukomalebná slova.

Slova se rozdělují s ohledem na jejich kategoriální význam, morfologické příznaky a syntaktické vlastnosti. Jako kategoriální se rozumí obecný význam každého slovního druhu, například u podstatných jmen se jedná o předmětnost. Jedná se o všeobecný význam celého slovního druhu, který je oddělený od sémantiky konkrétních slov.

Na rozdíl od lexikálního mají tento význam všechny slovní druhy bez výjimky. Lexikální význam patří pouze konkrétnímu slovu a je jeho individuálním sémantickým příznakem. Mezi morfologické příznaky, které se používají při rozdělování slov na slovní druhy, patří ohebnost nebo naopak neohebnost, typ a zvláštnosti flexe (skloňování, časování), soubor gramatických kategorií slov a jejich specifika. Jak již bylo řečeno, je zde použit morfologický přístup, stejně jako v předchozí klasifikaci.

Mezi ohebné slovní druhy patří podstatná jména, přídavná jména, přičestí, číslovky, zájmena a slovesa. Z ohebných slov se časují pouze slovesa, ostatní se skloňují. Neohebné slovní druhy jsou příslovce, přechodníky, predikativní příslovce, modální slova, všechna pomocná slova (předložky, spojky a částice), zvukomalebná slova a citoslovce.

Posledním kritériem při rozdělování slov jsou syntaktické vlastnosti, ke kterým patří způsob syntaktického spojení s jinými slovy a syntaktické funkce. Jednotlivé slovní druhy mají různé způsoby syntaktického spojení s jinými slovy. Například nikdy se mezi sebou nespojí přičestí a přídavné jméno nebo přídavné jméno a sloveso. Jednotlivé slovní druhy mají své charakteristické syntaktické funkce, například podstatná jména nejčastěji vystupují ve větě jako podmět nebo předmět.

Modální slova, citoslovce, zvukomalebná slova a pomocná slova nejsou větnými členy. Při přechodu z jednoho slovního druhu do druhého se mění morfologické a syntaktické vlastnosti slova. Při klasifikaci slovních druhů je nutné brát v potaz všechny jejich příznaky, tedy kategoriální význam, morfologické a syntaktické vlastnosti. Toto je zvláště důležité při určování hranic mezi slovními druhy.

Daná klasifikace je velmi podobná Vinogradovovu rozdělení, ačkoliv je možné najít několik odlišností. Vinogradov používá termín *slovní druhy* pro slova, která jsou zde označena jako plnovýznamová a také se v tomto dělení vyčleňují navíc přičestí a přechodníky. V obou klasifikacích jsou vydělena predikativní příslovce. Slova označená Vinogradovem za *částice řeči*, jsou zde nazvaná jako pomocná slova a rozdělují se na předložky, spojky a částice. Chybí tedy spona. Stejně jako Vinogradov staví zvlášť modální slova a citoslovce. Šanský s Tichonovem vyčlenili samostatně zvukomalebná slova, která ostatní lingvisté kromě Ščerby zařadili mezi citoslovce.

3.5.2.2 Plnovýznamová slova

Na rozdíl od klasifikace Švedové se do plnovýznamových slov řadí nejen podstatná jména, přídavná jména, číslovky, příslovce a slovesa ale také zájmena, příčestí, přechodníky, a predikativní příslovce, které se v rozdělení Švedové neobjevují. Oproti předchozí klasifikaci se vyčleňují všechna zájmena, nikoliv jen zájmenná podstatná jména. Plnovýznamové slovní druhy ukazují různé jevy objektivní skutečnosti, například předměty a jejich vlastnosti, procesy atd., mají tedy nominativní funkci a jsou větnými členy.

Podle charakteru významu se mezi plnovýznamovými slovními druhy vydělují zájmena a číslovky. Zájmena nic nenazývají, pouze na předměty, příznaky, vztahy apod. ukazují, což lze považovat za jejich nominativní význam. Číslovky mají číselný význam.

3.5.2.3 Pomocná slova

Stejně jako v klasifikaci Švedové a většině předchozích se k pomocným slovním druhům řadí předložky, spojky a částice. Pomocná slova nemají samostatnou nominativní funkci, nejsou větnými členy a obsluhují samostatná slova. Předložky vyjadřují pádové významy podstatných jmen, spojky spojují slova a různé syntaktické konstrukce a částice vyjadřují různorodé smyslové, modální a emocionálně-expresivní významy.

V porovnání s předcházejícím rozdělením se zvlášť v systému slovní druhů vyčleňují nejenom citoslovce, ale i modální a zvukomalebná slova.

3.5.2.4 Modální slova

Oproti klasifikaci Švedové se zde vydělují modální slova jako samostatná skupina. Modální slova vyjadřují pomocí lexikálních, morfologických a syntaktických prostředků vztah řečeného ke skutečnosti, například *разумеется, очевидно, конечно*. Jsou neohebná, nevystupují jako větný člen ani nejsou syntakticky spojená s jinými slovy. Ve větě obvykle vyplňují funkci vsuvek. Počet modálních slov se stále zvyšuje, převážně z důvodu přechodu slov z jiných slovních druhů. Nejčastěji se jedná o podstatná jména, přídavná jména, příčestí, predikativní příslovce, příslovce a slovesa.

3.5.2.5 Citoslovce

Stejně jako Švedová vydělují Šanskij s Tichonovem citoslovce zvlášť. Jedná se o neohebná slova, která neslouží k nazývání, ale k vyjádření různých pocitů a projevů vůle, například *ax, аўда, ну* apod. Touto vlastností se liší od plnovýznamových slov. Stejně jako modální slova nejsou větnými členy, nicméně oproti modálním slovům jsou spolu se

zvukomalebnými slovy alespoň částečně gramaticky spojené s jinými slovy.

3.5.2.6 Zvukomalebná slova

Zvukomalebná slova jsou slovní druh, který vyděluje velmi málo lingvistů, konkrétně pouze Ščerba a Šanskij s Tichonovem. Ve většině případů je lingvisté spojují s citoslovci, přestože neoznačují emoce ani projevy vůle. Jedná se o neohebná slova, která pomocí jazykových prostředků reprodukuje různé zvukové jevy, například *ку-ку*, *мяу*, *кукареку* atd.

Někteří lingvisté, například Peškovskij³⁷, zastávají názor, že zvukomalebná slova nejsou slova, a proto nemohou mít lexikální význam. *„Действительно, в звукоподражаниях «все значение в звуках», но оно все-таки есть и выражено именно в звуках.“*³⁸ Tímto se jejich význam odlišuje od lexikální sémantiky jiných slov. Specifickou vlastností zvukomalebných slov je zvukové provedení a zvuková motivovanost lexikálního významu.

3.5.3 Sergej Igorevič Bogdanov a kolektiv

V **Morfologii sovremennogo russkogo jazyka** z roku 2009 je popsáno rozdělení slovních druhů jako klasifikace s mnoha příznaky. *„Она учитывает такие признаки слов, как характер их обобщенного лексического значения, формальные особенности, особенности грамматического значения..., основные синтаксические свойства...“*³⁹ Lexikální a gramatický základ klasifikace umožňuje pojmenovat slovní druhy jako lexikálně-gramatické skupiny slov.

Navazuje na rozdělení Švedové a také se zakládá na sémantickém přístupu. Stejně jako v klasifikaci Švedové je i zde vyděleno deset slovních druhů, nicméně na rozdíl od rozdělení Švedové se zde objevují všechna zájmena nejen zájmenná podstatná jména. Termín *slovní druhy* se znovu používá v tradičním pojetí a označuje všechny skupiny slov, konkrétně tedy podstatná jména, přídavná jména, zájmena, číslovky, slovesa, příslovce, předložky, spojky, částice a citoslovce. Jak tomu bylo i u klasifikace Švedové přičestí a přechodníky se řadí mezi slovesa.

Slovní druhy se dále dělí na plnovýznamové a pomocné. Pod plnovýznamové obvykle

³⁷ ПЕШКОВСКИЙ, А. М. Русский синтаксис в научном освещении. 1. Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство, 1927.

³⁸ ШАНСКИЙ, Н., М. и ТИХОНОВ, А., Н. Современный русский язык. 2. Москва: Просвещение, 1987, стр. 253.

³⁹ БОГДАНОВ, С., И., ЕВТЮХИН, В., Б., КНЯЗЕВ, Ю., П. и др. Морфология современного русского языка: Учебник для высших учебных заведений Российской Федерации. Санкт-Петербург, 2009. Учебник. Санкт-Петербургский государственный университет, стр. 52.

spadají podstatná jména, přídavná jména, zájmena, číslovky, slovesa a příslovce. Potíže nastávají u klasifikace zájmen a číslovek, protože se mohou řadit k plnovýznamovým i pomocným slovním druhům, ovšem nemusí spadat ani pod jednu skupinu. Jako pomocné slovní druhy jsou označeny předložky, spojky a částice. Dochází zde ke spojení syntaktického a sémantického přístupu, poněvadž hlavní kritériem je funkce ve větě, a na rozdíl od samostatných slov nevystupují pomocné slovní druhy v roli větných členů.

Citoslovce jsou stejně jako ve většině případech vyčleněny mimo rozdělení. Svými příznaky se odlišují od plnovýznamových i pomocných slovních druhů.

3.5.4 Další rozdělení slovních druhů

Někteří lingvisté dále dělí plnovýznamová slova na základní (prvotní) a druhotné.⁴⁰ Jak již bylo uvedeno, jako první takto rozdělil slova Vostokov. Prvotní slovní druhy jsou podstatná jména, přídavná jména, slovesa a příslovce. Každá z těchto skupin se charakterizuje souborem specifických gramatických příznaků, obecným významem slovního druhu, morfologickými a syntaktickými vlastnostmi. Specifické gramatické příznaky podstatného jména se například neopakují u přídavných jmen, sloves apod.

Druhotné slovní druhy v sobě spojují vlastnosti prvotních, a kromě gramatických příznaků mají i specifické individuální vlastnosti. Do této skupiny patří zájmena a číslovky. O spojení příznaků jiných slovních druhů v zájmenech svědčí tradiční klasifikace zájmen – zájmenná podstatná jména, zájmenná přídavná jména a zájmenné číslovky. Například systém morfologických kategorií zájmenných podstatných jmen má blízko k podstatnému jménu. Zkoumání zájmen se zakládá na porovnávání zájmen se slovy slovních druhů, které zastupují.

Číslovky svým morfologickým významem a způsobem jeho vyjadřování zaujímají přechodné místo mezi podstatnými a přídavnými jmény, ke kterým mají blízko řadové číslovky. Predikativní příslovce, která v sobě spojují příznaky slovesa a příslovce, si vypracovala vlastnost absolutní syntaktické nezávislosti na jiných slovech ve větě. Podobné spojení různorodých obecně-kategoriálních příznaků odlišuje i přičestí a přechodníky. Přičestí v sobě spojují příznaky slovesa a přídavného jména, přechodníky příznaky slovesa a příslovce.

⁴⁰ БАБАЙЦЕВА, В., В., НИКОЛИНА, Н., А., ПЕНЧИКОВА, В., С., СМИРНОВА, Н., В. и ЧЕСНОКОВА, Л., Д. Современный русский язык. Теория. Анализ языковых единиц. Москва: Издательский центр Академия, 2011. ISBN 978-5-7695-8014-7.

V současné době se používají klasifikace, které se opět liší počtem slovních druhů i konkrétními slovními druhy. Nejčastěji se používá rozdělení Švedové, které rozděluje slova do deseti slovních druhů a klasifikace Šanského s Tichonovem, která dělí slovní druhy do patnácti skupin. Oba systémy se zakládají převážně na sémantickém kritériu, ovšem jedná se o kombinaci i morfologického a syntaktického hlediska. Klasifikace Šanského a Tichonova se více podobá rozdělení Vinogradova.

V obou klasifikacích najdeme podstatná jména, přídavná jména, číslovky, příslovce, slovesa, předložky, spojky, částice a citoslovce. Švedová na rozdíl od Šanského s Tichonovem vyděluje pouze zájmenná podstatná jména. Šanský a Tichonov mají ve svém rozdělení navíc přechodníky, příčestí, predikativní příslovce, modální slova a zvukomalebná slova. Stejně jako Buslajev a Šachmatov zařadila Švedová přechodníky a příčestí pod slovesa. Ostatní dělení navazují na tyto dva systémy.

4 Přístupy ke klasifikaci slovních druhů v české rusistice

4.1 Charakteristika slovních druhů v češtině

Česká rusistika má dlouhou historii, ale nahlíží na klasifikaci slovních druhů jinak, než je tomu v ruštině. Přestože jsou oba jazyky slovanské, a mají tedy stejný základ, najdou se v současné klasifikaci určité rozdíly, protože čeští rusisté vychází z rozdělení českých bohemistů⁴¹. Dříve než bude rozebráno dělení slovních druhů v české rusistice, je důležité zjistit, co rozumí čeština pod pojmem *slovní druhy*⁴².

Také v českém jazyce se *slovní druhy* vyčleňují podle tří kritérií, konkrétně se jedná o sémantické, formálně-morfologické a syntaktické. *Sémantické kritérium* ukazuje na fakt, že některá slova pojmenovávají osoby a věci, jiná na ně ukazují, další nic nepojmenovávají, ale slouží například k vyjádření vztahu mezi slovy apod. Sémantické hledisko rozlišuje plnovýznamové (autosémantické) a neplnovýznamové (syntaktické) slovní druhy. Mezi plnovýznamové se řadí podstatná jména, přídavná jména, slovesa a příslovce. Jako neplnovýznamové se označují předložky, spojky, citoslovce a částice. Klasifikace zájmen a číslovek je z daného hlediska nejednoznačná. Zájmena nejsou autosémantická, avšak kopírují jejich vlastnosti. Číslovky mají kvantitativní znak a vykazují stejné morfologické vlastnosti jako plnovýznamová slova.

Formálně-morfologické hledisko představuje ohebnost a neohebnost slovních druhů. Mezi ohebné slovní druhy patří podstatná jména, přídavná jména, zájmena, číslovky a slovesa. K neohebným slovním druhům se řadí příslovce, předložky, spojky, částice, citoslovce, některá zájmena a některé číslovky. *Syntaktické kritérium* ukazuje, v jaké roli vystupují slova ve větě.

Mezi výše uvedenými vlastnostmi existuje charakteristická, avšak ne nezbytná korelace. Slova se specifickými sémantickými rysy mají obvykle i určité morfologické a syntaktické vlastnosti. Například slova, která označují osoby, mají určitý rod, skloňují se a ve větě vystupují jako podmět nebo předmět. Tradiční klasifikace slovních druhů na podstatná jména, přídavná jména, zájmena, číslovky, slovesa, příslovce, předložky, spojky, částice a citoslovce se zakládá na těchto třech kritériích. U každého slovního druhu převládá jiná klasifikační vlastnost.

⁴¹ HAVRÁNEK, B. a JEDLIČKA, A. Stručná mluvnice česká: [učebnice pro základní školy: upravené vydání podle nových Pravidel českého pravopisu z r. 1993]. Vyd. 26., ve Fortuně 2. Praha: Fortuna, 1998. ISBN 80-7168-555-0.

⁴² KARLÍK, P., NEKULA, M. a PLESKALOVÁ, J., ed. Nový encyklopedický slovník češtiny. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2016. ISBN 978-80-7422-480-5.

4.2 Inspirace ve slovenské rusistice

Česká a slovenská lingvistika jsou mezi sebou pevně spojeny a z historického hlediska je zřejmé proč. Z níže uvedených českých jazykovědců se o slovenskou rusistiku opírala například Flídrová. Pro lepší pochopení slovních druhů v ruštině je tedy důležité představit si i lingvistiku našich východních sousedů.

4.2.1 Alexandr Vasiljevič Isačenko

V době, kdy představil Isačenko⁴³ svou klasifikaci slovních druhů, se objevilo také dělení slov Potěbni a Fortunatova. Potěbňa zakládal své rozdělení na syntaktickém a sémantickém principu, Fortunatov pro změnu na morfologickém a sémantickém. Jak již bylo uvedeno, Isačenko vycházel především ze sémantického hlediska, avšak na rozdíl od těchto dvou lingvistů kombinuje tři kritéria – sémantické, morfologické a syntaktické. „Наличный состав частей речи определяется в каждом языке на основании комплексного анализа, сочетающего точку зрения семантическую с точкой зрения формальной.“⁴⁴

Při morfologické analýze slovní zásoby jazyka hraje podle Isačenka velkou roli také syntaktická funkce konkrétního slova. Syntaktická funkce a kompatibilita slova s ostatními slovy je obzvlášť důležitá u pomocných slov. Isačenko zastával názor, že nelze vycházet pouze ze sémantického příznaku, tedy například považovat za slovesa všechna slova, která označují děj nebo stav. Při takovém přístupu by se za slovesa musela označit i například slova *обработка, учение, брысь, трах*, protože všechna označují děj nebo stav.

Isačenkovo rozdělení slovních druhů je velmi podobné jako klasifikace Vinogradova. Slova, která Vinogradov označil za *slovní druhy*, Isačenko pojmenoval jako autosémantická. Uvádí se i skupiny slov na pomezí dvou slovních druhů, například přechodníky, které mají vlastnosti slovesa i příslovčí. Mezi synsémantická slova zařadil předložky, spojky a spony (*оказываться, являться, находиться* atd.) na rozdíl od Vinogradova, který danou skupinu nazval *částice řeči* a zařadil sem také částice.

Stejně jako Vinogradov vydělil mimo klasifikaci modální slova a citoslovce, oproti Vinogradovi však postavil zvlášť i částice. Citoslovce tvoří zcela zvláštní skupinu, protože se jedná o slova bez gramatického tvaru, která obsluhují hlavně emocionální oblast jazyka. Oba lingvisté řadí mezi citoslovce i zvukomalebná slova.

⁴³ ИСАЧЕНКО, А., В. Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким. Братислава: Издательство словацкой академии наук, 1954.

⁴⁴ Tamtéž str. 33.

Isačenko při své klasifikaci využil kombinaci tří kritérií, protože například zájmena lze charakterizovat jako slova, která pouze ukazují na předměty a jejich příznak, ale nenazývají je. Daná definice je však čistě sémantická. Například obecná formální charakteristika zájmen je velmi složitá, protože se zde nachází slova jako *ты, он, некто, что* (zájmenná podstatná jména) a *мой, ваш, этот* (zájmenná přídavná jména) apod.

Podobný problém vyvstává u číslovek, které v tradičním pojetí gramatiky obsahují z formálního hlediska zcela různorodá slova, například *пять* a *пятьй*, která spojuje pouze obecný abstraktní význam. V mnoha případech je neobyčejně složité určit, ke kterému slovnímu druhu patří dané slovo. Například *сколько* může být příslovce, číslovka nebo zájmeno.

Isačenko používal termín *грамматическая категория* ve dvou významech. Termínem označoval slovní druhy a samostatné gramatické kategorie například rod, číslo, vid atd. Slovní druhy také pojmenoval jako *грамматические категории высшего порядка*. Samostatné gramatické kategorie, které charakterizují jednotlivé slovní druhy naopak označil za *морфологические категории низшего порядка*.

4.3 Bohuslav Havránek a kolektiv

Ve 20. století se ruskými slovními druhy zabýval kolektiv autorů v čele s Havránkem. Zastávali názor, že skupiny slov, které se vytváří na základě různých vztahů, organizují slovní zásobu. „Nejdůležitější je třídění do tzv. druhů slov, hlediska, kterými se přitom obvykle řídíme, jsou několikerá a vzájemně se doplňují: jsou tvarová, věcně významová a skladebná.”⁴⁵

Podle těchto hledisek definují v ruštině stejně jako v češtině deset slovních druhů – podstatná jména, přídavná jména, zájmena, číslovky, slovesa, příslovce, předložky, spojky, částice a citoslovce. Založili svou klasifikaci převážně na morfologickém kritériu, čímž se odlišují od většiny ruských lingvistů. Děлил tedy slovní druhy na ohebné a neohebné.

Na morfologickém hledisku založil své dělení například Fortunatov, který však vyčlenil pouze osm slovních druhů. Stejně jako Fortunatov označili za ohebné slovní druhy podstatná jména, přídavná jména a slovesa, avšak navíc vydělil také zájmena a číslovky, které Fortunatov nepovažoval za samostatné slovní druhy. Pod neohebná slova zařadili příslovce, předložky, spojky, částice a citoslovce. Fortunatov označil za neohebný slovní druh také infinitiv, který se zde nevyděluje jako samostatná skupina slov. Stejně jako

⁴⁵HAVRÁNEK, B., LEŠKA, O., HOFMAN, A., KRBEČ, M. aj. Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy. I, Hláskosloví a tvarosloví. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961, str. 10.

Buslajev, Šachmatov a Švedová přiřadili přičestí a přechodníky ke slovesům.

Citoslovce označil za neohebná slova, která vyjadřují pocity, náladu a vůli mluvčího. Od všech slovních druhů se liší svou podstatou. Ve větě stojí citoslovce zvlášť nebo představují zcela samostatnou výpověď. Stejně jako většina ruských lingvistů zahrnul pod citoslovce také zvláštní skupinu napodobujících citoslovcí neboli zvukomalebná slova (*кукареку, ха-ха-ха*).

V porovnání se systémy, které se v současné době v ruštině používají, se liší použité kritérium pro vydělení slovních druhů. Obě ruské klasifikace se zakládají spíše na sémantickém kritériu a Havránek používá převážně morfologické hledisko. Stejně jako Švedová vyčleňuje deset slovních druhů, avšak místo zájmenných podstatných jmen se v této klasifikaci nachází zájmena. Oproti Šanskému s Tichonovem vyděluje o pět slovních druhů méně. Šanský s Tichonovem vyčleňují navíc přičestí a přechodníky, které se zde řadí pod slovesa. Dále v tomto rozdělení chybí modální slova, predikativní příslovce a zvukomalebná slova, která zařadil k citoslovcím.

4.4 Helena Flídrová a kolektiv

O pár let později se na problematiku slovních druhů zaměřila profesorka Flídrová a kolektiv. V práci⁴⁶ z roku 1979 se věnovali pouze plnovýznamovým slovním druhům a vycházeli z klasifikace slovenského lingvisty Isačenka.

Stejně jako většina ruských lingvistů založili Isačenko a Flídrová s kolektivem své rozdělení převážně na sémantickém kritériu, slovní druhy tedy rozdělili na plnovýznamové a pomocné. Za plnovýznamová slova označil kolektiv autorů podstatná jména, přídavná jména, slovesa, zájmena, číslovky a příslovce, zatímco například Buslajev popsal zájmena, číslovky a příslovce jako pomocné slovní druhy. Mezi plnovýznamová slova řadil Isačenko i predikativa. Na rozdíl od Isačenkova rozdělení jsou v daném dělení predikativa pojmenována jako predikativní příslovce neboli slova kategorie stavu a jsou zařazena mezi příslovce. Stejně jako v klasifikacích Buslajeva, Šachmatova a Švedové zde nejsou přičestí vydělena jako samostatný slovní druh, ale spolu s přechodníky je Flídrová zařadila pod slovesa.

Soustředili na skupinu slov, kterou Vinogradov označil za *slovní druhy*. Ovšem do dané kategorie řadili pouze podstatná jména, přídavná jména, slovesa, příslovce, zájmena a číslovky. Predikativní příslovce zde byla zařazena pod příslovce, na rozdíl od klasifikací

⁴⁶ FLÍDROVÁ, H., MODRÁK, V., VYSLOUŽILOVÁ, E. a ZIMKOVÁ, L. Plnovýznamové slovní druhy v ruštině: výklad a cvičení. Editor Rudolf ZIMEK. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979.

Ščerby a Vinogradova, kteří je vydělili jako samostatnou skupinu slov.

V porovnání se současnými systémy ruských slovních druhů je složení plnovýznamových slov nejvíce podobné klasifikaci Švedové, ovšem na rozdíl od Švedové vydělili jako samostatný slovní druh všechna zájmena nejen zájmenná podstatná jména. Šanskij a Tichonov na rozdíl od Flídrové a kolektivu vyčlenili samostatně přičestí, přechodníky a predikativní příslovce.

4.5 Přemysl Adamec a kolektiv

Dalším, kdo se zabýval ruskými slovními druhy byl kolektiv autorů v čele s Přemyslem Adamcem. Ve dvoudílné práci Morfologie ruštiny se zabývali všemi slovními druhy. Stejně jako většina ruských lingvistů rozdělili slovní druhy převážně na základě sémantického kritéria. Slovní druhy tedy rozdělili na plnovýznamové a pomocné. Mezi plnovýznamové zařadili podstatná jména, přídavná jména, číslovky, zájmena, slovesa a příslovce. K pomocným slovním druhům přiřadili předložky, spojky a částice. Mimo rozdělení postavili nejen citoslovce ale také modální slova. V prvním díle⁴⁷ se věnovali slovním druhům obecně a poté konkrétně podstatným jménům, přídavným jménům, číslovkám a zájmenům. Ve druhém díle⁴⁸ se zaměřovali na slovesa, příslovce, modální slova, citoslovce a pomocné slovní druhy. Celkem je v dané klasifikaci jedenáct slovních druhů, o jeden více než vydělil Havránek.

4.5.1 Plnovýznamové slovní druhy

Stejně jako Flídrová označili za plnovýznamová slova podstatná jména, přídavná jména, číslovky, zájmena, slovesa a příslovce, pod které spadají i predikativní příslovce. Tyto skupiny slov označil Vinogradov za *slovní druhy*, ovšem predikativní příslovce vyčlenil jako samostatnou skupinu slov. V porovnání s klasifikací Šanského s Tichonovem je zde vydělováno méně slovních druhů. Šanský a Tichonov vyčlenili jako samostatný slovní druh přičestí, přechodníky a predikativní příslovce. Švedová na rozdíl od Adamce nevydělila celá zájmena, ale jen zájmenná podstatná jména. Jinak je složení plnovýznamových slovních druhů stejné.

Všechna plnovýznamová slova vystupují ve větě v roli větného členu, c čímž je spojena jejich schopnost vystupovat jako zakončená věta. Jakýkoliv větný člen vyjádřený

⁴⁷ ADAMEC, P., ŽAŽA, S., HRABĚ, V. aj. Morfologie ruštiny I. Brno: Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-210-1454-7.

⁴⁸ ADAMEC, P., ŽAŽA, S., HRABĚ, V. aj. Morfologie ruštiny II. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2003. ISBN 80-210-3145-x.

plnovýznamovým slovem se může použít i samostatně. - *Какую юбку хочешь? Красную.*

Jak již bylo uvedeno, dané rozdělení je založeno na sémantickém hledisku, ačkoliv se používá i morfologické a syntaktické kritérium. Za základ systému slovních druhů jsou zde považována podstatná jména, která označují substanci, slovesa označující dynamický příznak substance, přídavná jména jako označení statického příznaku substance a příslovce, která označují zejména příznak jiného dynamického nebo statického příznaku. Podle uvedeného principu mohou být zájmena a číslovky posouzeny jako určité sémantické podkategorie uvnitř jiných slovních druhů nebo naopak jako speciální „nadstavba“ základních slovních druhů, které mají věcný význam.

Slovesa jsou slova s obecným významem děje nebo procesu a spolu s podstatnými jmény se řadí ke dvěma nejdůležitějším slovním druhům. Stejně jako Buslajev, Šachmatov a Švedová řadí přídavná a přechodníky mezi slovesa a nevydělují je jako samostatné slovní druhy.

Příslovce jsou jako jediný plnovýznamový slovní druh neohebná. Tak jako převážná část ruských lingvistů před nimi zařadili mezi příslovce tzv. predikativní příslovce. Jedná se o natolik ojedinělou a specifickou skupinu slov, že čeští lingvisté nepoužívají jednotnou terminologii. Adamec v dané klasifikaci používá termíny *категория состояния* (kategorie stavu) a *неличный предикатив* (neosobní predikativ). Flídrová pro označení skupiny použila termín *предикативные наречия* (predikativní příslovce) a také *категория состояния* (kategorie stavu), například Isačenko danou skupinu slov pojmenoval jako *предикатив* (predikativ). Predikativní příslovce jsou neohebná slova, která vystupují spolu se sponou v syntaktické funkci přísudku jednočlenné neosobní věty, například *Сегодня тепло* atd.

4.5.1.1 Číslovky

Protože jsou číslovky spolu se zájmeny problematickými slovními druhy a jejich zařazení či celkově samotné vyčlenění bývají různá, budou v následujících odstavcích rozebrány podrobně.

Číslovkami se zabýval **Stanislav Žaža** a popisuje je jako slova s obecným významem množství. Nicméně ne všechna slova, která mají tento význam, jsou ve skutečnosti číslovky. Například slova *один, пять, двое* jsou číslovky, protože nemají rod ani číslo a mohou se spojit s podstatným jménem, které označuje předmět počítání.

Slova, která mají sémantiku čísla, ale necharakterizují se morfologickými a syntaktickými zvláštnostmi, nejsou číslovky v pravém slova smyslu, přestože stojí

v jejich blízkosti. Proto například slova *множество* a *сотня* nejsou číslovky, ale jedná se o podstatná jména, protože si zachovávají jejich morfologické a syntaktické vlastnosti. Ze stejného důvodu jsou například slova *второй*, *семнадцатый* přídavná jména a slova *надвое*, *дважды* apod. příslovce.

Například slova *мало*, *сколько*, *много* mají částečně syntaktické zvláštnosti číslovek, ale kvůli své abstraktnosti se řadí mezi zájmena. Otázka, k jakému slovnímu druhu patří tzv. řadové číslovky, se řeší různě. Nejsou to číslovky, ale přídavná jména, která vznikla od číslovek, a mají všechny morfologické a syntaktické vlastnosti přídavných jmen.

Podle Žaži není vyčlenění číslovek jako slovního druhu podmíněno pouze jejich lexikálním významem, ale také jejich morfologickými a syntaktickými zvláštnostmi, kterými se odlišují od jiných slovních druhů. K zvláštnostem morfologického charakteru se řadí specifické podmínky vyjádření morfologických kategorií a zvláštní druh ohýbání (flexe) číslovek.

4.5.1.2 Zájmena

Jako zájmena jsou obvykle označována například slova *я*, *ты*, *весь*, *эта* tzn. slova, která nenazývají předmět, osobu ani příznak, ale pouze na ně odkazují a jsou pochopitelné buď z kontextu, nebo ze znalosti situace. Při takovémto přístupu spadají pod zájmena i slova s různou morfologickou charakteristikou, jakou mají podstatná jména, přídavná jména a příslovce.

Na rozdíl od plnovýznamových slov, která si zachovávají své charakteristické vlastnosti, si zájmena ve své sémantice uchovávají pouze obecně-kategoriální rysy. Pokud bychom porovnali slova *он* a *мальчик*, můžeme vidět, že v prvním slově je pouze obecně-kategoriální význam tedy předmět v nejširším slova smyslu, a naproti tomu jsou ve druhém slově obsaženy sémantické prvky: člověk, dítě, mužské pohlaví.

4.5.2 Pomocné slovní druhy

Jak již bylo uvedeno, při členění podle sémantického kritéria se vždy slovní druhy dělí na dvě skupiny – plnovýznamová a pomocná slova. Nicméně složení těchto dvou skupin se téměř vždy u jednotlivých lingvistů liší. Mezi pomocné slovní druhy se stejně jako v rozdělení Bogorodického, Švedové a Šanského s Tichonovem řadí předložky, spojky a částice. Ščerba a Vinogradov do této skupiny slov řadili také sponu. Skupinu slov, která je označena jako pomocné slovní druhy, pojmenoval Vinogradov jako *částice řeči*.

Pomocné slovní druhy poněkud připomínají gramatické morfémy, poněvadž jako

i koncovky současně spojují slova ve větě a odráží určitý aspekt objektivní skutečnosti. Pomocné slovní druhy nemají roli větného členu a patří mezi ně předložky a spojky z jedné strany a částice z druhé.

Spojky jsou slova, která se vyčleňují podle syntaktické funkce. Slouží buď k vyjádření spojení slov v jednoduché větě, nebo ke spojení částí souvětí a současně vyjadřují různé druhy sémantických vztahů mezi spojovanými jednotkami.

Předložky jsou pomocný slovní druh, který spolu s koncovkou plnovýznamového slova, ukazuje ve slovním spojení na podřízenost daného slova druhému plnovýznamovému slovu, například *привыкнуть к свету* nebo na podřízenost plnovýznamovému komplexu ve větě, například *через месяц Татьяна вернётся*.

Částice se mezi pomocnými slovy vydělují specifičností významu, účastní se vyjádření různých komunikativních charakteristik sdělení a částečně se také podílí na tvorbě morfologických tvarů slov. Na rozdíl od předložek a spojek nevyjadřují vztah mezi větnými členy nebo částmi souvětí, ale modifikují celou větu v modálním nebo emocionálním vztahu a neúčastní se tvorby syntaktických vztahů mezi větnými členy.

4.5.3 Modální výrazy

Stejně jako v klasifikaci Vinogradova a Šanského s Tichonovem jsou zde modální slova vyčleněna zvlášť. Nachází se na hranici plnovýznamových a pomocných slov. Některé napohled připomínají příslovce, ale na rozdíl od nich nevystupují jako větný člen.

Modální výrazy jsou slova, která předávají vztah mluvčího k výpovědi, především hodnocení z hlediska jeho důvěryhodnosti, všednosti, přesnosti, způsobu vyjádření myšlenek atd. Jedná se například o slova *действительно, наоборот* a *вероятно*.

Jsou funkčně blízké některým druhům částic, protože také nevystupují jako větný člen a nejsou komponenty syntagmatu. Z druhé strany je jejich spojení s plnovýznamovými slovy natolik silné, že je někteří lingvisté považují pouze za transpoziční použití podstatných jmen, sloves atd. Modální výrazy se na rozdíl od pomocných slov často používají jako samostatná věta, například *Ты согласен? Естественно*.

4.5.4 Citoslovce

Stejně jako ve většině klasifikací se citoslovce staví mimo rozdělení. Citoslovce představují zvláštní neohebná slova, která se odlišují, jak od plnovýznamových, tak od pomocných slov. Necharakterizují se žádnými společnými morfologickými příznaky, ale

slouží k vyjádření různých emocí a reprodukování zvuků vytvořených člověkem, zvířetem nebo předmětem, například *ax, aza, брр, кис-кис, мяу* apod. V syntaktickém plánu stojí citoslovce obvykle mimo větu. Některá citoslovce mohou příležitostně vystupovat ve větě jako přísudek.

Kromě Ščerby a později Šanského s Tichonovem v historii slovních druhů žádný jiný lingvista nevydělil zvukomalebná slova zvlášť a stejně jako v klasifikacích převážné části ruských jazykovědců jsou i zde zařazena pod citoslovce. Zvukomalebná slova a další k nim patřící citoslovce, například *хватать, толк, прыг*, která ukazují na rychlý náhlý pohyb, se často stávají náhradníkem přísudku a obvykle při tom získávají kontextově podmíněný význam minulého času, dokonavého vidu a shodují se se slovesy typu *хлопнуть, прыгнуть* atd.

4.6 Ladislav Vobořil

Vobořil se ve své dvoudílné práci⁴⁹ z roku 2015 věnoval všem slovním druhům. Jedná se o učebnici s uceleným výkladem morfologického systému současné ruštiny s vhodnými cvičeními. Vobořil zde také porovnal morfologický systém ruštiny a češtiny. Rozebírá všechny tradiční skupiny slov, a kromě nich také zkoumá modální slova. Celkem vydělil jedenáct slovních druhů, konkrétně podstatná jména, přídavná jména, zájmena, číslovky, slovesa, příslovce, předložky, spojky, částice, citoslovce a modální slova. Stejně jako Flídrová a Adamec zakládá své rozdělení na sémantickém principu a rozděluje tedy slovní druhy na plnovýznamové a pomocné. Kromě modálních slov zařadil mimo tyto kategorie i citoslovce.

4.6.1 Plnovýznamové slovní druhy

Jako většina ruských a všichni čeští lingvisté řadí mezi plnovýznamová slova podstatná jména, přídavná jména, zájmena, číslovky, slovesa a příslovce. Na rozdíl od Vinogradova nevyčlenil jako samostatnou skupinu predikativní příslovce. Podstatná jména popsal jako nominativní slovní druh, který označuje předmět v širokém slova smyslu, tedy například osoby, látky, faunu a flóru, vlastnosti, děje atd. Přídavná jména popisuje jako slova označující příznak předmětu, který se vyjadřuje pomocí gramatické kategorie rodu, čísla a pádu. Slovesa definuje jako plnovýznamový slovní druh vyjadřující děj nebo stav a má kategorie vidu, slovesného rodu, způsobu, času a osoby. Na rozdíl od Šanského

⁴⁹ VOBORIL, L. Praktická cvičení z ruštiny pro filology-překladaatele: (výklad a cvičení). Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 2015. ISBN 978-80-244-4450-5.

s Tichonovem nevydělil přičestí a přechodníky jako samostatné slovní druhy, ale stejně jako Buslajev, Šachmatov a Švedová je zařadil pod slovesa. Přechodníky jsou neměnnou formou sloves, která má gramatické příznaky slovesa a příslovcí.

Zájmena jsou slovní druh, který na rozdíl od jiných jmen nenazývá osoby nebo předměty, jejich příznaky nebo počet, ale pouze na ně ukazuje. Číslovky jsou slova, která označují počet předmětu a pořadí při sčítání. Příslowce jsou neohebný slovní druh, který označuje příznak děje, kvality, stavu, předmětu nebo jiného příznaku.

4.6.2 Pomocné slovní druhy

*“Неполнозначные (вспомогательные, служебные, незначащие) части речи не имеют номинативного (вещественного, понятийного) содержания, т. е. ими не обозначаются предметы, события, признаки, процессы или состояния, не выражается ими ни количественная, ни качественная характеристика.”*⁵⁰ Pomocné slovní druhy tedy pouze naznačují sémantické vztahy mezi pojmy vyjádřenými plnovýznamovými slovy a nejsou větnými členy.

Stejně jako Bogorodickij, Šanskij s Tichonovem a Švedová označil za pomocné slovní druhy předložky, spojky a částice. Danou skupinu slov pojmenoval Vinogradov jako *částice řeči*, avšak na rozdíl od Vobořila mezi ně řadil také sponu. Předložky jsou neplnovýznamová, funkčně a sémanticky nesamostatná (synsémantická) slova, která upravují a specifikují vztahy jména v širokém slova smyslu. Upřesňují především vztahy podstatných jmen, zájmen a číslovek k jiným slovům ve větě.

Spojky jsou neohebná, pomocná slova, která slouží ke spojení a vyjádření sémantiky vztahu slov (větných členů) v jednoduché větě, ke spojení částí souvětí a jednotlivých vět v textu.

Částice se tradičně vyčleňují jako samostatný slovní druh, přestože nemají jasné a pevné hranice. Odlišují se vysokou úrovní různorodosti a popisují se jako pomocný slovní druh, který slouží k vyjádření různých odstínů obsahu slova nebo věty.

4.6.3 Modální slova

Modální slova jako samostatný slovní druh poprvé vyčlenil až ve 20. století Vinogradov a stejně jako on je i Vobořil neřadil mezi plnovýznamová ani pomocná slova,

⁵⁰ VOBORĪL, L. Praktická cvičení z ruštiny pro filology-překladaatele: (výklad a cvičení). Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 2015. ISBN 978-80-244-4491-8, str. 75.

ale staví je mimo toto rozdělení. Z ruských lingvistů je zvláště vydělit také Šanskij s Tichonovem a z českých lingvistů je za samostatnou skupinu označil pouze Adamec. Naopak Švedová je nevyčlenila vůbec. Modální slova jsou zvláštní skupina slov, do které patří slova z tradičních slovních druhů (podstatná jména, přídavná jména, slovesa, částice) a slovní spojení, která fungují ve větě jako uvozovací element a vyjadřují různé postoje mluvčího k obsahu výpovědi.

Jako částice s modálním charakterem vystupují vsuvky, které vyjadřují vztah mluvčího k výpovědi. Hranice mezi částicemi a modálními slovy není pevná. Často se modální slova zkoumají v rámci slovních druhů, ke kterým daná slova tradičně patří. Jedná se o syntaktické deriváty, například podstatných jmen (*в частности, правда*), přídavných jmen (*главное*) a sloves (*говорят, кажется*).

Modální výrazy zaujímají přechodný stav mezi plnovýznamovými a pomocnými slovy. Jsou funkčně blízké některým kategoriím částic, jelikož také nevystupují jako větný člen a nejsou komponenty syntagmatu. Na rozdíl od pomocných slov se modální slova často používají jako samostatná věta, např. *Мне твоя картина очень понравилась. - Правда?*

4.6.4 Citoslovce

Stejně jako Vinogradov a většina ruských lingvistů postavil Vobořil mimo klasifikaci také citoslovce. Jedná se o neohebná slova, která se nachází na okraji obecné struktury slovních druhů a neslouží k nazývání emocí a nálad, ale pouze k jejich vyjádření. Nejsou označována za autosémantické ani synsémantické slovní druhy. Citoslovce stejně jako částice nemají nominativní funkci a mají významový obsah, který je jejich znakem. Stejně citoslovce může mimo kontext vyjadřovat různé pocity, například citoslovce *ax* může vyjadřovat radost, leknutí i rozčarování.

Zvukomalebná slova řadí Vobořil mezi citoslovce, na rozdíl od Ščerby a Šanského s Tichonovem, kteří byli jediní, kdo je označil za samostatný slovní druh. Vobořil popisuje zvukomalebná slova jako citoslovce motivované nejazykovou činností, protože pomocí imitace přenáší do jazyka nejazykovou činnost jakéhokoliv zvuku. Nemají lexikální význam, s čímž je spojena jejich amorfnost. Dělí se do tří skupin – zvuky vytvořené člověkem (*ха-ха, ху-ху*), zvířaty (*кукареку, хрю-хрю*) a různými předměty (*тик-так*).

V české rusistice není rozdělení slovních druhů tolik různorodé, jako tomu je v ruské lingvistice. Klasifikace čítají deset nebo jedenáct slovních druhů. Deset slovních druhů

vydělil pouze Havránek, který zakládá své dělení na morfologickém kritériu a jedenáct jich popsal Adamec a Vobořil, kteří založili své klasifikace na sémantickém principu. Všechna dělení českých rusistů se odlišují pouze vydělením modálních slov jako samostatné skupiny.

Na rozdíl od ruských lingvistů se čeští jazykovědci shodli na klasifikaci přičestí a přechodníků. Obě skupiny slov nevydělili jako slovní druh, avšak zařadili je pod slovesa. Problém nastává u predikativních příslovcí. Všichni je shodně zařadili mezi příslovce, avšak lingvisté se nemohou shodnout na jejich pojmenování. Například Flídrová a Adamec používají termíny *predikativní příslovce* a *kategorie stavu*. Isačenko naopak používá označení *predikativa*.

5 Shrnutí

Při zkoumání odborných prací na téma vývoj teorie systému slovních druhů ruského jazyka vyšlo najevo, že se ještě i v současné době jedná o nedořešenou otázku, o čemž svědčí současné používání dvou systémů slovních druhů. Už od samého začátku nebylo jednoduché rozdělit slova na slovní druhy. Než se objevila Lomonosova klasifikace uplynulo mnoho staletí od počátku vývoje systému třídění slov do skupin. Slovní druhy mají svou historii již v indoevropštině, ve které se slova dělila do šesti kategorií, konkrétně se jednalo o podstatná jména, přídavná jména, zájmena, slovesa, číslovky a příslovce. Hned druhé rozdělení nám ukázalo, že slovní druhy mají složitou historii a jejich rozdělení nikdy nebyl jednoduchý úkol.

V praslovanštině se vyděluje sedm skupin a na rozdíl od indoevropštiny se zde spojují podstatná a podstatná jména do jedné skupiny – jména. Nově se také objevují předložky, částice, spojky a citoslovce. V antice existovalo osm skupin slov a stejně jako v praslovanštině spadala jména pod jednu kategorii. Znovu se objevují příslovce a poprvé se vyčlenila přídavná jména jako samostatná skupina slov. Antické rozdělení stejně jako v praslovanštině a následující staroslověnštině bylo založené na morfologickém hledisku. Přesto se tyto tři klasifikace liší.

Staroslověnština rozdělila slova na deset slovních druhů a oproti předchozím dvěma děleními rozlišovala podstatná a přídavná jména. Dále se také objevily znovu číslovky. Staroruština jako první používá spíše sémantické kritérium a počet skupin se pohybuje mezi šesti a sedmi, protože neexistuje jasná odpověď, jestli byla příslovce samostatná nebo ne. Opět se podstatná jména a přídavná jména spojily do jedné skupiny a dále zde chybí číslovky a zájmena, která spadala do stejné skupiny jako podstatná a přídavná jména.

V 18. století představil svou klasifikaci Lomonosov, který přímo navázal na antické dělení a poprvé se objevuje totožné rozdělení. Na rozdíl od antiky ve svém dělení použil i sémantické kritérium. V 19. století byly představeny klasifikace Buslajeva a Vostokova. Ani tentokrát nedošlo ke shodě v počtu slovních druhů. Buslajev vyděluje devět skupin a Vostokov osm. Na rozdíl od Buslajeva nevyčleňuje samostatně číslovky, ale oba lingvisté rozlišují podstatná a přídavná jména. Přestože byly částice označeny za slovní druh již v praslovanštině, žádný z lingvistů je za samostatnou skupinu slov neoznačil.

Dvacáté století přineslo několik různorodých klasifikací, o čemž svědčí počet slovních druhů, který se pohyboval od čtyř do čtrnácti. Jako první představil své dělení Bogorodickij, který rozdělil slova do třinácti slovních druhů. Klasifikaci zakládal převážně na

sémantickém kritériu, ale použil i morfologické a syntaktické. Slova rozčlenil na podstatná a přídavná jména, slovesa, osobní zájmena, ukazovací zájmena, příslovce, přičestí, přechodníky, předložky, spojky, částice a citoslovce. Poprvé se přechodníky objevují samostatně. Následovalo rozdělení Šachmatova, jež se také převážně zakládalo na sémantickém principu a skládalo se ze čtrnácti slovních druhů. Stejně jako Bogorodickij pojmenoval podstatná jména, přídavná jména, slovesa, příslovce, číslovky, předložky, spojky, částice a citoslovce. Místo osobních a ukazovacích zájmen vydělil zájmenná podstatná jména, zájmenná přídavná jména a zájmenná příslovce. Nově jako samostatně vyčlenil sponu a prefix.

Další klasifikaci představil Peškovskij, který se opíral o sémantické a syntaktické kritérium a vydělil pouze čtyři slovní druhy, konkrétně podstatná jména, přídavná jména, slovesa a příslovce. Následující rozdělení patřilo Fortunatovi, který pojmenoval osm slovních druhů a vycházel převážně z morfologického přístupu. V porovnání s Peškovským vydělil navíc infinitiv, předložky, spojky a citoslovce. Infinitiv se jako slovní druh objevuje poprvé a jediní lingvisté, kteří ho považovali za samostatnou skupinu slov, byli Fortunatov a Potěbna. Potěbna zakládal svou klasifikaci na syntaktickém a sémantickém kritériu. Celkem vyčlenil jedenáct slovních druhů a oproti Fortunatovi přidal do svého dělení číslovky, částice, pomocná slovesa a přičestí. Naopak jako jeden z mála nepovažoval citoslovce za samostatnou skupinu slov.

Rozdělení Ščerby vychází hlavně ze sémantického hlediska a přineslo opět nové slovní druhy. Jednalo se o predikativní příslovce a zvukomalebná slova, jež ostatní lingvisté řadili mezi citoslovce. Na rozdíl od Potěbni nepovažoval infinitiv a přičestí za samostatné slovní druhy, ale vyčlenil sponu. Dohromady pojmenoval dvanáct slovních druhů.

Poslední klasifikaci 20. století představil Vinogradov a čítala třináct skupin slov. K jejich rozdělení použil strukturně-sémantické kritérium. Poprvé od Šachmatovova dělení se znovu objevují samostatně zájmena, čímž se liší od Ščerby a nově také vydělil modální slova jako samostatnou skupinu slov. Vinogradov se odlišuje i terminologií. Na rozdíl od ostatních lingvistů použil termín slovní druhy k pojmenování konkrétních skupin slov.

V jednotlivých klasifikacích se neliší pouze počet a konkrétní slovní druhy. Přestože se většina rozdělení zakládá na sémantickém principu, liší se dělení slovních druhů. Například Buslajev dělil slova na plnovýznamová a pomocná, Bogorodickij naopak na slova s vlastním významem a bez vlastního významu, Fortunatov je popsal jako plná

a částečná atd. Kromě toho se odlišuje i složení jednotlivých podskupin. Například Šachmatov zařadil do významových slov podstatná jména, přídavná jména, slovesa a příslovce. Ščerba pod plnovýznamová slova přiřadil podstatná jména, přídavná jména, příslovce, slovesa a číslovky.

Ve 21. století se používají dvě klasifikace, které mají několik odlišností. První je rozdělení Švedové na deset slovních druhů a vyděluje podstatná jména, přídavná jména, zájmenná podstatná jména, číslovky, příslovce, slovesa, předložky, spojky, částice a citoslovce. Stejně jako Buslajev a Šachmatov zařadila přičestí a přechodníky pod slovesa. Druhá klasifikace je Šanského s Tichonovem, kteří rozdělili slovní druhy do patnácti skupin. Na rozdíl od Švedové vydělují všechna zájmena a dále také přechodníky, přičestí, predikativní příslovce, modální slova a zvukomalebná slova.

Klasifikace ruských lingvistů ukázaly, že určení několika slovních druhů je problematické. Některá slova lze s určitostí přiřadit k jednotlivým slovním druhům, avšak u jiných je na výběr z více možností. Z plnovýznamových slovních druhů jsou nejproblematictější zájmena a číslovky, které v minulosti dokonce spadaly pod jména, pomocné slovní druhy nebo je lingvisté řadili zcela mimo toto dělení. I v současné době některé číslovky řadí různí jazykovědci do rozdílných skupin. Se zájmeny souvisí rozporuplné rozdělení příslovcí tedy dalšího problematického slovního druhu. Některá slova tohoto neohebného slovního druhu se zařazují různě mezi zájmena a zájmenná příslovce. Další potíž s určením plnovýznamových slovních druhů přichází u přičestí a přechodníků. Někteří lingvisté je řadí zvláště pod přídavná jména a příslovce, podle jiných spadají pod slovesa nebo je označují za samostatné slovní druhy.

Z pomocných slovních druhů jsou nejspornější citoslovce, která leží na okraji struktury a nelze je zařadit mezi plnovýznamová ani pomocná slova. Stejně jako některé částice i citoslovce je těžké určit bez kontextu, protože mimo něj mají více významů. Jedná se o velmi problematickou kategorii, která se však stále obohacuje o nová slova převážně z řad jiných slovních druhů. Někteří lingvisté řadí mezi citoslovce i zvukomalebná slova, kdežto pro jiné se jedná o samostatnou skupinu slov. Mimo rozdělení na plnovýznamové a pomocné slovní druhy stojí modální slova. U modálních slov tkví problém v tom, že se zde nachází slova z klasických slovních druhů, především z podstatných a přídavných jmen, sloves a částic, mezi kterými neexistuje pevná hranice. Modální slova se často zkoumají v rámci jednotlivých slovních druhů, ke kterým daná slova patří.

Proměnily se i jednotlivé přístupy ke třídění slovních druhů. Na začátku se používal spíše morfologický princip, později přišlo na řadu sémantické kritérium a v současné době

se jedná o kombinaci tří kritérií – morfologického, sémantického a syntaktického. S pomocí všech tří principů se vytvoří komplexní rozdělení slovních druhů.

Klasifikace slovních druhů českých lingvistů je v porovnání s ruskými lingvisty mnohem konzistentnější. Počet slovních druhů se pohybuje mezi deseti a jedenácti a základem pro třídění slov je buď morfologické nebo sémantické kritérium. Havránek vydělil stejné slovní druhy, jaké jsou v českém jazyce a přičestí spolu s přechodníky zařadil mezi slovesa. Flídrová se zabývala pouze plnovýznamovými slovními druhy, avšak je jasné, že použila sémantické hledisko. Adamec a Vobořil mají totožné klasifikace a vydělují celkem jedenáct slovních druhů. Na rozdíl od Havránka vyčlenili navíc modální slova. Všichni čeští lingvisté shodně zařadili přičestí a přechodníky ke slovesům.

Jako pomocné slovní druhy označují předložky, spojky a částice. Tak jako i v ruských klasifikacích jsou modální slova a citoslovce vydělena zvlášť a zvukomalebná slova se řadí pod citoslovce. Ani jedna klasifikace českých lingvistů se zcela neshoduje s kterýmkoliv rozdělením ruských lingvistů, některé jsou však velmi podobné.

Nesrovnalosti mezi klasifikacemi ruských a českých lingvistů nejsou pouze v počtu a složení slovních druhů. Zejména u těch, které se často nevyčleňují, existují nesnáze se správným pojmenováním. Konkrétně se jedná o predikativní příslovce. V ruských děleních označil daná slova za samostatná pouze Ščerba, Vinogradov a v současné klasifikaci také Šanskij s Tichonovem. Z českých lingvistů je jako samostatný slovní druh nevyděluje nikdo, všichni tato slova řadí mezi příslovce. Problém však nastává při označení. Flídrová a Adamec používají termíny predikativní příslovce a kategorie stavu. Isačensko například danou skupinu slov pojmenoval jako predikativa. Je tedy zřejmé, že přestože si jsou oba jazyky velmi podobné, existuje mezi nimi i v současné době mnoho rozdílů.

Závěr

Předložená diplomová práce byla zaměřena na historii systému třídění slovních druhů v ruském jazyce z pohledu ruských a českých jazykovědců. Cílem bylo přiblížit čtenářům vývoj rozdělení slov a ukázat rozdíly mezi jednotlivými klasifikacemi.

Při zkoumání ruských a českých odborných prací na téma slovní druhy ruského jazyka vyšlo najevo, že otázka ohledně slovních druhů konkrétně jejich počtu, struktury a příslušnosti jednotlivých slov ke slovním druhům, není zcela dořešena. Hlavním důvodem je, že se lingvisté dívají na slovní druhy z různých pohledů a při třídění slov používají jiný přístup. Oproti začátkům systému dělení slov, kdy byl nejčastěji používán morfologický přístup, se v dnešní době využívá kombinace tří kritérií – sémantického, morfologického a syntaktického.

Všichni lingvisté vydělují ve svých klasifikacích dva slovní druhy – jména a slovesa. Přestože se jedná o základní slovní druhy dokonce i zde najdeme odlišnosti mezi jednotlivými klasifikacemi. Ze začátku pod skupinu slov jména často spadala podstatná jména a přídavná jména. Od 19. století však tyto dva slovní druhy byly vždy vydělovány zvlášť. V současné době jsou podstatná jména a slovesa nejdůležitější slovní druhy, které stojí proti sobě.

Většina ruských jazykovědců dále vyčleňovala tradiční slovní druhy, ovšem ne každou skupinu slov najdeme u všech lingvistů. Například Lomonosov nevydělil číslovky a později Ščerba ve svém dělení neoznačil zájmena za slovní druh. Tyto dvě skupiny slov patřily v indoevropštině mezi nejpevnější elementy a dnes patří mezi nejproblematictější slovní druhy k určení. Zájmena mnoho lingvistů nepovažovalo za samostatná slova, protože nemají nominativní funkci a číslovky lze rozřadit do jednotlivých slovních druhů. Přesto dané slovní druhy najdeme ve většině klasifikací.

Slovními druhy, které se vyčleňovaly jen výjimečně, byla modální slova, predikativní příslovce a zvukomalebná slova. U těchto skupin je potíží v tom, že se stejně jako číslovky dají zařadit pod jednotlivé slovní druhy. Modální slova většina ruských lingvistů řadila pod podstatná jména, slovesa nebo příslovce. Predikativní příslovce se ve většině případů označovala za příslovce a zvukomalebná slova převážně spadala pod citoslovce. Čeští lingvisté vydělili jako samostatný slovní druh pouze modální slova.

Mezi problematické skupiny slov patří také přičestí a přechodníky. V ruských klasifikacích byly v několika málo případech vyčleněny jako samostatné slovní druhy, ovšem převážně se řadila pod slovesa, přídavná jména nebo příslovce. Podle uvedených

klasifikaci nelze říct, že v jednotlivých stoletích převládal určitý způsob třídění těchto dvou skupin. Čeští lingvisté shodně označili příčestí i přechodníky za slovesa.

Současné ruské dělení slovních druhů Šanského s Tichonovem je velmi podobné klasifikaci Ščerby nebo Vinogradova, ze které mnoho lingvistů později vycházelo. Oproti Ščerbovi, který také zakládal své rozdělení na sémantickém principu, se v současné době nevydělují spona, navíc se vyčleňují modální slova, příčestí a přechodníky. Vinogradov rovněž vyděloval sponu, ale nevyčleňoval příčestí, přechodníky a zvukomalebná slova.

Klasifikace českých lingvistů je ovlivněna českým systémem slovních druhů. Přestože zakládají své dělení na sémantickém principu, kromě modálních slov vydělují pouze slovní druhy, které existují v češtině. Jako samostatný slovní druh nevyčleňují příčestí, přechodníky, kategorie stavu ani zvukomalebná slova.

Nesrovnalosti v rozdělení slovních druhů českých a ruských jazykovědců nejsou pouze ve složení a počtu, ale objevují se i v oblasti terminologie. Je zřejmé, že čeští lingvisté mají problémy s predikativními příslovci, poněvadž neexistuje pouze jedno označení dané skupiny. Používají se také termíny slova kategorie stavu, predikát nebo neosobní predikát. Jedná se o relativně mladý slovní druh, protože byl poprvé popsán až Ščerbou, což může mít vliv na problémy s pojmenováním.

Slovní druhy v sobě skýtají nepřehledné množství otázek, které nemají jednoznačnou odpověď, a protože ruský jazyk není ustrnulý, ale stále se mění a vyvíjí, je pravděpodobné, že dané otázky nebudou nikdy zodpovězeny. Zůstane pouze možnost neustálého zkoumání a porovnávání jednotlivých klasifikací různých lingvistů a jejich úhlu pohledu.

Резюме

Настоящая дипломная работа названа «Развитие учения о частях речи в русской и чешской лингвистической традиции» и посвящена истории развития частей речи в русском языке и проблематике частей речи с точки зрения российских и чешских лингвистов.

Вопрос о точном количестве частей речи и классификации частей речи до сих пор не имеет ответа. И хотя данной тематикой занимался уже в XVIII веке М. В. Ломоносов, а позже такие лингвисты как Ф. Ф. Фортунатов или В. В. Виноградов, она до сих пор окончательно не решена и неоднозначна. Разные лингвисты придерживаются различных точек зрения, в связи с чем отличается и количество частей речи. У некоторых частей речи отличается даже содержание их определения, и поэтому многие слова могут быть отнесены к нескольким частям речи.

Основной целью настоящей дипломной работы является описание развитие учения о частях речи русского языка с точки зрения российских лингвистов и чешских русистов, а также сравнение наличествующих классификаций. Прежде всего мы стремимся найти проблематические области, например, различные подходы, нечеткое разделение, случаи, когда определение части речи отличается, разное количество частей речи, слова, относимые к разным частям речи и т. д.

Дипломная работа не ставила своей задачей установить причины несоответствий, но только данные несоответствия описать. В обоих языках существует достаточное количество материалов по тематике частей речи, но до сих пор отсутствует единый ответ на вопрос о количестве и определении частей речи. Результатом работы стал комплексно представленный материал о развитии и сравнении подхода к классификаций частей речи в русском языке с точки зрения российских и чешских лингвистов, который может быть полезным для дальнейшего изучения или анализа.

С учетом тематики представляется невозможным разделить дипломную работу на обычно выделяемые части – теоретическую и практическую. Ввиду этого настоящая дипломная работа состоит из глав и подразделов.

Первая глава настоящей дипломной работы рассматривает критерии выделения частей речи в русском языке и классификацию критериев. Существует несколько точек зрения, но наиболее часто применяемыми являются семантический,

морфологический и синтаксический критерии. Семантический подход дает возможность распределить части речи на знаменательные и служебные слова, морфологический разделяет слова на изменяемые и неизменяемые. Синтаксический подход дает возможность выделить слова, являющиеся членами предложения, и слова, не являющиеся членами предложения. Для выделения частей речи обычно используют более чем один критерий.

Необходимость применения критериев стала очевидной в XIX и XX веках. На семантическом подходе основывал свою классификацию, например, Л. В. Щерба. Морфологический критерий связан главным образом с Московской школой Ф. Ф. Фортунатова; причем для характеристики частей речи используются, прежде всего, грамматические признаки. Настоящий критерий не является типологически универсальным, и не может быть применен ко всем языкам. Синтаксический критерий связан, в частности, с классификацией А. А. Шахматова. С именем В. В. Виноградова связан лексико-грамматический подход, который учитывает синтаксические черты и лексическую характеристику. Данный подход позволяет принадлежность слов к нескольким частям речи.

Вторая глава ориентируется на историю становления и развития формирования морфологических групп слов в русском языке, начиная с реконструированного праиндоевропейского языка, так как здесь началось формирование системы русских частей речи, и заканчивая морфологией древнерусского языка.

В первом подразделе описывается вероятная система в праиндоевропейском языке с разделением на шесть групп слов – имя существительное, имя прилагательное, местоимение, глагол, числительное и наречие. В отличие от сегодняшней классификации, основой которой являются имена существительные и глаголы, двумя основными элементами являлись местоимения и числительные, которые в настоящее время наиболее трудны для описания.

Второй подраздел рассматривает морфологию реконструированного праславянского языка, являющегося основой раздела частей речи славянских языков. В данное время существовало имя, часть речи, объединявшее в себе имя существительное и прилагательное. Далее рассматривались местоимение, глагол, предлог, частица, союз и междометие. В отличие от праиндоевропейского языка здесь сформировались новые группы слов, а именно, предлог, частица, союз и междометие. Данная система основана на морфологическом принципе и поэтому разделяет части речи на изменяемые и неизменяемые.

Далее в настоящем подразделе говорится об античном распределении, которое было также основано на морфологическом принципе, и подразделяло слова на восемь групп – имя, глагол, причастие, местоимение, наречие, предлог, союз и междометие. В отличие от морфологии праиндоевропейского языка здесь не различаются имя существительное и имя прилагательное, но соединяются под группой имя, как и в праславянском языке.

Третий подраздел посвящен старославянскому и древнерусскому языкам. Старославянский язык различал десять групп слов – имя существительное, имя прилагательное, местоимение, числительное, глагол, союз, частица, предлог, наречие и междометие. Как и предыдущие системы, и данное распределение было основано на морфологическом подходе. Система морфологических групп слов в древнерусском языке основывается, прежде всего, на семантическом принципе и распределяет слова на знаменательные (самостоятельные) и служебные. К знаменательным словам относились имена и глагол, которые противопоставлялись друг другу, и далее предлог, союз, частица и междометие. Имена объединяли в себе имя существительное, имя прилагательное и местоимение. Служебными словами являлись предлог, союз и частица. Вне данной системы стояли междометия.

Третья глава посвящена развитию подходов к классификации частей речи, начиная с XVIII века. В то время М. В. Ломоносов стал первым, кто распределил слова на части речи. Ломоносов назвал восемь частей речи – имя, глагол, местоимение, причастие, наречие, предлог, союз и междометие. Имя и глагол являлись самостоятельными, в то время как остальные части речи являлись служебными. Классификация М. В. Ломоносова основана прежде всего на семантическом подходе, но его распределение сходно с античным, поэтому видно, что он использовал и морфологический подход. Настоящая классификация послужила основой для других распределений.

Второй подраздел третьей главы рассматривает классификацию частей речи в русском языкознании XIX века. Учеными данного периода являются А. Х. Востоков и Ф. И. Буслаев. Распределение Ф. И. Буслаева появилось приблизительно спустя 100 лет после М. В. Ломоносова; он разделил части речи следующим образом – имя существительное, имя прилагательное, местоимение, числительные, глагол, наречие, предлог, союз и междометие. Ф. И. Буслаев сохранил противопоставление самостоятельных и служебных слов, таким образом, основывая свою классификацию на семантическом подходе. Среди самостоятельных

находились имя существительное, имя прилагательное, глагол за исключением глагола *быть*. К служебным частям речи относил числительные, местоимение, предлог, союз и наречие. Междометие находилось по мнению Ф. И. Буслаева вне данной системы.

А. Х. Востоков продолжил классификацию М. В. Ломоносова и также выделял восемь частей речи. В отличие от М. В. Ломоносова разделил имена на имена существительные и имена прилагательные, но не выделил причастие как самостоятельную часть речи, а отнес их к именам прилагательным вместе с числительными.

В следующем подразделе описывается русская морфологическая традиция XX века, начиная с работы В. А. Богородицкого, который основал свою классификацию, прежде всего, на семантическом критерии и распределил части речи на знаменательные и незнаменательные слова. При этом он использовал не только семантический подход, но и морфологический, и синтаксический. К знаменательным частям речи в его классификации относились имя существительное, глагол, личные и указательные местоимения, имя прилагательное, числительные, наречие, причастие и деепричастие. Незнаменательными являлись предлоги, союз и частица, которые также не являлись членами предложения. Вне настоящей классификации стояли междометия.

На синтаксическом и семантическом подходах основал классификацию частей речи А. А. Шахматов. Он выделил четырнадцать частей речи, которые были отнесены к четырем группам – знаменательные, незнаменательные, служебные части речи и междометия. К знаменательным частям речи он относил имя существительное, имя прилагательное, глагол и наречие. В отличие от В. А. Богородицкого он не выделил причастие и деепричастие как самостоятельные части речи, но отнес их к глаголу. Среди незнаменательных находились местоименные имена существительные, местоименные имена прилагательные, числительные и местоименные наречия. Уже традиционно он относит к служебным частям речи предлог и союз, но по-новому сюда относит также связку и префикс.

После А. А. Шахматова была представлена классификация А. М. Пешковского. Он выделил четыре основные части речи, которые одновременно являются основными грамматическими категориями, т. е. имя существительное, имя прилагательное, глагол и наречие. Местоимения, по его мнению, не являются самостоятельной частью речи. Служебные слова и числительные также не

рассматриваются как части речи. А. М. Пешковский описал смешанные части речи, которые входят в состав всех основных частей речи – отглагольные существительные, причастие, деепричастие, отглагольные наречия и инфинитив.

Частями речи далее занимался Ф. Ф. Фортунатов, который во второй половине XX века представил свою формально-грамматическую классификацию, на основе которой исследовал полные и частичные слова и междометия. Его распределение сходно с классификацией А. А. Шахматова. Полные слова он разделил на изменяемые и неизменяемые слова, используя, таким образом, семантический и морфологический подходы. Изменяемые части речи включают в себя имя существительное, имя прилагательное и глагол. Неизменяемыми являются наречия и инфинитив. Ф. Ф. Фортунатов придерживается того же мнения, что и А. А. Шахматов о том, что числительные и местоимение не образуют особую группу. Частичные слова имеют лишь функциональное использование, и Ф. Ф. Фортунатов их подразделял на четыре категории – соединительные слова, усилительные слова, отрицательные и вопросительные слова и слова, обозначающие отношение говорящего к данному высказыванию. Междометия, по мнению Ф. Ф. Фортунатова, образуют особую группу слов, как и в предыдущих классификациях.

Далее появилась классификация А. А. Потебни, игравшей большую роль в развитии грамматической теории. А. А. Потебня основал свою классификацию на синтаксическом и семантическом подходах, сравнивал части речи с членами предложения и распределил слова на лексические и формальные. К лексическим он относил имена существительные, имена прилагательные, глагол, наречие и числительные, которые в отличие от Фортунатова считал частью речи. Союз, предлог, частицы и вспомогательные глаголы определил как формальные слова. Кроме того, он выделил группу переходных частей речи, состоящую из инфинитива и причастий. Как и в предыдущей классификации местоимения рассматриваются вне указанных категорий.

Последним лингвистом, внесшим свой вклад в теорию частей речи до возникновения грамматических работ В. В. Виноградова, являлся Л. В. Щерба, который разделил части речи на знаменательные и служебные слова, т. е. основал классификацию на семантическом критерии. Знаменательные слова объединяли имя существительное, имя прилагательное, наречие, глаголы и числительные. К служебным частям речи он относил связку, предлог, союз и частица, как

и А. А. Шахматов, но в отличие от распределения А. А. Шахматова здесь отсутствует префикс. Вне данной классификации он выделял междометия, категорию состояния и звукоподражательные слова. Л. В. Щерба был первым лингвистом, выделившим звукоподражательные слова как самостоятельную часть речи.

Далее рассматривается классификация частей речи В. В. Виноградова. Настоящая структурно-семантическая классификация является самой известной и самой используемой; она распределяет слова на части речи, частицы речи, модальные слова и междометия. В отличие от остальных лингвистов, В. В. Виноградов использовал термин *части речи* для наименования конкретной группы слов, а не для обозначения всех выделяемых групп. В сопоставлении с остальными классификациями он обозначил термином *части речи* знаменательные слова. К частям речи В. В. Виноградов относил имя существительное, имя прилагательное, числительные, местоимение, глагол, наречие и предикативные наречия. Частицами речи назначил предлог, союз, частицы и связки. В. В. Виноградов является первым лингвистом, выделившим модальные слова как самостоятельную группу слов.

Последний подраздел третьей главы посвящено современным классификациям, начиная с идеи Н. Ю. Шведовой и коллектива авторов Грамматики-80. Данная типология основана прежде всего на семантическом подходе и разделяет части речи на знаменательные и служебные слова. Знаменательными являются имена существительные, имена прилагательные, местоименные имена существительные, числительные, наречие, глагол. В отличие от некоторых предыдущих лингвистов здесь не рассматриваются причастие и деепричастие как самостоятельные части речи, но относятся к глаголу. Также не выделяются целые местоимения, но только местоименные имена существительные. Среди служебных слов относятся предлог, союз и частица. Как и у Виноградова стоят междометия вне указанной системы.

Второй используемой типологией частей речи является классификация Н. М. Шанского и А. Н. Тихонова. И эта классификация основана, прежде всего, на семантическом принципе. В отличие от предыдущей классификации к знаменательным словам отнесены причастие, деепричастие и категория состояния, которая была выделена только Л. В. Щербой и В. В. Виноградовым. Далее к данной группе принадлежали имена существительные, имена прилагательные, числительные, местоимение, глагол и наречие. К служебным словам были отнесены

предлог, союз и частица. Вне данной системы находятся модальные слова, междометия и звукоподражания, выделяемые в истории частей речи только Л. В. Щербой.

В четвертой главе под названием «Подходы классификации частей речи в чешской русистике» рассматривается, как следует из названия, классификация русских частей речи с точки зрения чешских русистов. Глава начинается с чешского определения, что такое часть речи. Определение было взято из Нового энциклопедического словаря чешского языка. Чешский и русский язык являются типологически близкими, следовательно к ним можно применять одни и те же критерии – семантический, формально-морфологический и синтаксический.

Второй подраздел посвящен классификации частей речи, предложенной словацкими русистами, в частности, А. В. Исаченко, ставшей базовой для последующего развития теории частей речи русского языка, предложенного Г. Флидровой и ее единомышленниками. Исаченко в своей классификации различает десять частей речи, которые далее распределяет на автосемантические и синсемантические слова. К автосемантическим частям речи он относит имя существительное, имя прилагательное, наречия, предикатив и глагол. Синсемантические слова объединяют предлоги, союзы и связки. Вне настоящей классификации находятся частицы и междометия.

Третий подраздел посвящен классификации Б. Гавранека и коллектива авторов русской грамматики, изданной чешскими учеными. В работе определено десять частей речи, как и в чешском языке – имя существительное, имя прилагательное, местоимения, числительные, глагол, наречие, предлог, союз, частицы и междометия. Далее части речи подразделяются на изменяемые и неизменяемые, и это свидетельствует о том, что Гавранек был одним из немногих лингвистов, которые основывают свою классификацию на морфологическом подходе.

Вторая исследуемая классификация приведена Г. Флидровой и коллективом авторов. В своей работе они рассматривают только знаменательные части речи, т. е. глагол, имена существительные, имена прилагательные, местоимение, числительные и наречие. В отличие от, например, М. В. Ломоносова или позже В. А. Богородицкого здесь не рассматриваются причастие и деепричастие как самостоятельные части речи, они отнесены к глаголу. Выделяя только знаменательные слова, Г. Флидрова, следовательно, использует семантический подход.

Внимания заслуживает и классификация П. Адамеца и коллектива. В двухтомной работе «Морфология русского языка» авторы занимаются всеми частями речи. В первом томе они рассматривают части речи вообще и далее конкретно имена существительные, имена прилагательные, числительные и местоимения. Вторым том посвящен глаголу, наречиям, модальным словам, междометиям и служебным частям речи, т.е. союзам, предлогам и частицам. Авторы утверждают, что глагол и имя существительное две самые важные части речи, в отличие от, например, праиндоевропейского языка, в котором основными частями речи являлись местоимения и числительные. П. Адамец является одним из немногих лингвистов, которые выделяют предикативные наречия. Модальные слова стоят, по его мнению, на границе между знаменательными и служебными словами и междометия выделяет как особую часть речи. Как большинство российских и чешских лингвистов они не выделяют звукоподражания и относят их к междометиям.

Другим лингвистом, который занимался в своей двухтомной работе всеми частями речи, является Л. Воборжил. Его работа ориентирована не только на теорию, но и практику. Классификацию слов он основывает прежде всего на семантическом подходе и подразделяет части речи на знаменательные и служебные. Уже традиционно находятся вне системы междометия. Как и В. В. Виноградов и Н. М. Шанский с А. Н. Тихоновым он выделяет модальные слова в качестве самостоятельной части речи. К знаменательным частям речи относит имя существительное, имя прилагательное, глагол, местоимение, числительные и наречие. Глагол включает в себя причастия и деепричастия. Среди служебных частей речи находятся предлог, союз и частица.

Дипломная работа завершается главой, посвященной обобщению изученной информации. В ходе анализа вопросов формирования и развития подхода к классификации частей речи было обнаружено, что существуют точно и четко определенные части речи без несоответствий, но существуют и проблемные части речи. В течение развития части речи очень изменились и до сих пор не существует определенный ответ на вопрос о количестве частей речи, их составе или используемом подходе. Самая известная классификация частей речи В. В. Виноградова полностью отлична от остальных типологий.

В современном русском языке используют две системы частей речи. Одна является классификацией Н. Ю. Шведовой, а вторая предложена Н. М. Шанским

и А. Н. Тихоновым. Обе системы основаны прежде всего на семантическом подходе и подразделяют части речи на знаменательные и служебные. Н. М. Шанский и А. Н. Тихонов выделяют большее количество знаменательных слов, а именно: имена существительные, имена прилагательные, причастие, числительные, местоимение, глагол, деепричастие, категория состояния и модальные слова. Модальные слова в качестве самостоятельной части речи выделил только В. В. Виноградов, но не относил их к знаменательным словам. Н. Ю. Шведова как знаменательные слова определяет только имена существительные, местоименные имена существительные, имена прилагательные, числительные, наречие и глагол. Обе классификации выделяют одни и те же служебные слова, т. е. предлог, союз и частицу. В отличие от типологии Н. Ю. Шведовой выделяют не только междометия, но также и звукоподражания, находящиеся с междометием вне частеречной системы.

Изменилось не только количество частей речи, но в течение развития классификации частей речи изменился и предпочтительный подход к их типологии. Сначала были классификации основаны, прежде всего, на морфологическом подходе. С распределения в древнерусском языке началось использование семантического принципа. В истории частей речи появились даже классификации, основанные на синтаксическом подходе, но это лишь исключения. В современном русском языке лингвисты используют сочетание семантического, морфологического и синтаксического принципов.

У чешских лингвистов обнаружены сходные подходы к классификации частей речи, только Б. Гавранек основывал свою классификацию на морфологическом подходе. П. Адамец и Л. Воборжил использовали семантический принцип и их классификации совпадают. К числу знаменательных частей речи они относят, как и большинство российских лингвистов, имена существительные, имена прилагательные, глагол и наречие. Далее относят к данной группе слов еще местоимение и числительные. Служебными частями речи являются предлог, союз и частица. Обе классификации выделяют модальные слова и междометие как особые группы слов, находящиеся вне системы знаменательных и служебных слов.

Отдельные несоответствия нами обнаружены и в предложенной и используемой русскими и чешскими лингвистами морфологической терминологии. Например, часть речи *категория состояния* не имеет единого терминологического эквивалента и переводится разными терминами. Возможно, вследствие того, что данная группа слов является относительно новой частью речи, впервые была выделена

Л. В. Щербой.

Дипломная работа подтвердила, что в области частей речи постоянно обнаруживаются неясности и несогласованности, имеет место особое видение грамматистами системы частей речи современного русского языка, ставшее следствием доминирования того или иного критерия их выделения, факты межчастеречной транспозиции, и возможно, что такой неоднозначный подход к типологии частей речи будет сохраняться и в будущем.

Seznam použité literatury

Ruská

1. АПЛАТОВ, В., М. О разных подходах к выделению частей речи. Вопросы языкознания. 1986, (4), ISSN 0373-658X.
2. АВАНЕСОВ, Р., И. и СИДОРОВ, В., Н. Очерк грамматики русского литературного языка. Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство Наркомпроса РСФСР, 1945.
3. АРХАНГЕЛЬСКАЯ, А., СЛОВАК, В. Морфология современного русского языка в сопоставлении с чешским. 1-издание. Оломоуц: Издательство Университета им. Ф. Палацкого. 2017. ISBN 978-80-244-5249-4.
4. БАБАЙЦЕВА, В., В., НИКОЛИНА, Н., А., ПЕНЧИКОВА, В., С., СМИРНОВА, Н., В. и др. Современный русский язык. Теория. Анализ языковых единиц. Москва: Издательский центр Академия, 2011. ISBN 978-5-7695-8014-7.
5. БОГДАНОВ, С., И., ЕВТЮХИН, В., Б., КНЯЗЕВ, Ю., П. и др. Морфология современного русского языка: Учебник для высших учебных заведений Российской Федерации. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский государственный университет, 2009.
6. БОГОРОДИЦКИЙ, В., А. Общий курс русской грамматики. 4. Казань: Типо-литография Императорского Университета, 1918.
7. БРОДСКИЙ, Н., ЛАВРЕЦКИЙ, А., ЛУНИН, Э. и др. Литературная энциклопедия: Словарь литературных терминов. Москва, Ленинград: Л. Д. Френкель, 1925.
8. БУСЛАЕВ, Ф., И. Опыт исторической грамматики русского языка: учебное пособие для преподавателей. 2. Москва: Университетская типография, 1858.
9. ВИНОГРАДОВ, В., В. Русский язык. 2. Москва: Высшая школа, 1972.
10. ВОСТОКОВ, А., Х. Русская грамматика. 12. Санкт-Петербург: Издание книгопродавца Д. Е. федорова, 1874.
11. ГРОШКОВ, А., И. Старославянский язык. 2. Москва: Астрель, 2004. ISBN 5-271-03568-9.
12. ДУРНОВО, Н., Н. Записки по истории русского языка. 1. Харьков: Типо-лит. С. Иванченко, 1911.
13. ЕВСЕЕВА, И., В., ЛУЗГИНА, Т., А., СЛАВКИНА, И., А. и СТЕПАНОВА, Ф., В. Современный русский язык: Курс лекций. Красноярск: Сибирский Федеральный Университет, 2007.

14. ИВАНОВ, В., В. Историческая грамматика русского языка. 3. Москва: Просвещение, 1990.
15. ИСАЧЕНКО, А., В. Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким. Братислава: Издательство словацкой академии наук, 1954.
16. КАМЫНИНА, А., А. Современный русский язык. Морфология. Москва: Московский университет, 1999. ISBN 5-211-04133-X.
17. КИБРИК, А., Е., КОДЗАСОВ, С., В. и ОЛОВЯННИКОВА, И., П. Опыт структурного описания арчинского языка. 11. Москва: Издательство Московского университета, 1977.
18. КРИВЧИК, В., Ф., МОЖЕЙКО, Н., С. Старославянский язык. Минск: Высшая школа, 1970.
19. КУЗНЕЦОВ, П., С. Историческая грамматика русского языка, Морфология. Москва: Издательство Московского университета, 1953.
20. ЛОМОНОСОВ, М., В. Российская грамматика. 1. Санкт-Петербург: При Императорской Академии Наук, 1755.
21. ПЕШКОВСКИЙ, А., М. Русский синтаксис в научном освещении. 1. Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство, 1927.
22. ПОТЕБНЯ, А., А. Из записок по русской грамматике: Том 1-2. Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР, 1958.
23. ТИХОНОВА, Р., И. Старославянский язык: учебное пособие для студентов филологических специальностей высших педагогических учебных заведений. Москва: Издательство СГПУ, 2002.
24. ФОРТУНАТОВ, Ф., Ф. Сравнительное языковедение. 1. Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР, 1956.
25. ШАНСКИЙ, Н., М. и ТИХОНОВ, А., Н. Современный русский язык. 2. Москва: Просвещение, 1987.
26. ШАХМАТОВ, А., А. Синтаксис русского языка. 1. Ленинград: Российская государственная академическая типография, 1927.
27. ШВЕДОВА, Н., Ю. (гл. ред.) и др. Русская грамматика: Том 1, Фонетика, фонология, ударение, интонация, словообразование, морфология. Москва: Наука, 1980.
28. ЩЕРБА, Л., В. Языковая система и речевая деятельность. 2. Москва: УРСС, 2004. ISBN 5-354-00816-6.

29. ЯРЦЕВА, В., Н. Большой энциклопедический словарь: Языкознание. изд. 2. Москва: Большая Российская энциклопедия, 1998. ISBN 5-85270-307-9.

Česká

30. ADAMEC, P., ŽAŽA, S., HRABĚ, V. aj. Morfologie ruštiny I. Brno: Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-210-1454-7.
31. ADAMEC, P., ŽAŽA, S., HRABĚ, V. aj. Morfologie ruštiny II. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2003. ISBN 80-210-3145-x.
32. BIČOVSKÝ, J. Stručná mluvnice praindoevropštiny. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2012. ISBN 978-80-7308-418-9.
33. ERHART, A. Základy jazykovědy. 2., upr. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990, ISBN: 80-04-24612-5.
34. FLÍDROVÁ, H., MODRÁK V., VYSLOUŽILOVÁ E. a ZIMKOVÁ L. Plnovýznamové slovní druhy v ruštině: výklad a cvičení. Editor Rudolf ZIMEK. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979.
35. HAVRÁNEK, B., a JEDLIČKA, A. Stručná mluvnice česká: [učebnice pro základní školy: upravené vydání podle nových Pravidel českého pravopisu z r. 1993]. Vyd. 26., ve Fortuně 2. Praha: Fortuna, 1998. ISBN 80-7168-555-0.
36. HAVRÁNEK, B., LEŠKA, O., HOFMAN, A. a KRBEC, M. Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy. I, Hlásokloví a tvarosloví. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961.
37. KARLÍK, P., NEKULA, M. a PLESKALOVÁ, J., ed. Nový encyklopedický slovník češtiny. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2016. ISBN 978-80-7422-480-5.
38. KOMÁREK, M. ed. Dějiny českého jazyka. Brno: Host, 2012, ISBN 978-80-7294-591-7.
39. KOSTEČKA, J. Český jazyk pro 2. ročník gymnázií. 2., upr. vyd. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2014. ISBN 978-80-7235-535-8.
40. MARTINEC, I., TUŠKOVÁ, J., M., ZIMOVÁ, L. aj. Učebnice českého jazyka pro střední školy. Plzeň: Fraus, 2011. ISBN 9788072387793.
41. SOKOLOVA, A., TRUHLÁŘOVÁ, O., BOHÁČOVÁ, M., a FLÁDROVÁ, J. Morfologie ruštiny 1: podstatná jména, přídavná jména, zájmena. Brno: Masarykova univerzita, 2018.
42. VESELKOVÁ, A. Slovní druhy a jejich netradiční pojetí na 1. stupni základní školy. Praha, 2015. Diplomová práce. Univerzita Karlova.

43. VOBOŘIL, L. Praktická cvičení z ruštiny pro filology-překladaatele: (výklad a cvičení). Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 2015. ISBN 978-80-244-4450-5.
44. VOBOŘIL, L. Praktická cvičení z ruštiny pro filology-překladaatele: (výklad a cvičení). Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 2015. ISBN 978-80-244-4491-8.

Anglická

45. LYONS, J. Natural language and universal grammar: Essays in Linguistic Theory. New York: Cambridge University Press, 1991. ISBN 05-212-4696-2.
46. LYONS, J. Semantics. New York: Cambridge University Press, 1977. ISBN 0521215609.
47. CHOMSKY, N. Aspects of the Theory of Syntax. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1969. ISBN 9780262260503.

Internetové zdroje

Ruské

1. Лингвокультурологический тезаурус [online]. Москва: Филологический факультет МГУ им. М. В. Ломоносова, 2009 [cit. 2019-11-24]. Dostupné z: <http://www.philol.msu.ru/~tezaurus/library.php?view=c&course=1&raz=3&pod=3>.
2. Русская корпусная грамматика [online]. Москва, Санкт-Петербург: Отдел корпусной лингвистики и лингвистической поэтики Института русского языка им. В.В. Виноградова РАН, 2016 [cit. 2019-11-24]. Dostupné z: http://rusgram.ru/Части_речи.
3. Славяне [online]. Шушарина И.А., 2006 [cit. 2019-11-24]. Dostupné z: <http://slawianie.narod.ru/str/jazyk/prasl.html>.

Anotace

Jméno a příjmení autora: Bc. Martina Marhanová

Vedoucí diplomové práce: prof. Alla Arkhanhelska, DrSc.

Název fakulty: Filozofická fakulta

Název katedry: Katedra slavistiky

Název diplomové práce v češtině: Vývoj přístupu třídění slov podle slovních druhů v ruské a české rusistické tradici

Název diplomové práce v angličtině: Development of approach to classification of word class in Russian and Czech Russian studies tradition

Počet stran: 74

Počet znaků: 147 995

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 47

Počet internetových zdrojů: 3

Charakteristika diplomové práce:

Tématem diplomové práce je analýza a porovnání třídění slovních druhů v ruštině podle ruských a českých lingvistů. Diplomová práce se zabývá jednotlivými klasifikacemi a zaměřuje se na rozdíly mezi nimi. Pozornost je zaměřena především na sporné skupiny slov a celkový počet slovních druhů v klasifikaci. Cílem práce také naznačení příčin rozdílů. Dále také vytvoření celistvého materiálu o ruských slovních druzích z pohledu lingvistů dvou geneticky příbuzných jazyků.

Klíčová slova: slova, slovní druhy, vývoj, rusistika, česká rusistika